BIAŁA KSIĘGA

RAPORT NA TEMAT RYNKU WYDAWNICTW NAUKOWYCH W POLSCE W 2022 ROKU

POLSKA IZBA KSIĄŻKI

SWSW

KRASP
Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

BIAŁA KSIĘGA

RAPORT NA TEMAT RYNKU WYDAWNICTW NAUKOWYCH W POLSCE W 2022 ROKU

POLSKA IZBA KSIĄŻKI

SWSW

KRASP
Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

„Białą Księgę. Raport na temat rynku wydawnictw naukowych w Polsce w 2022 roku” opracował zespół Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego na zlecenie i przy współpracy Sekcji Wydawców Akademickich i Naukowych Polskiej Izby Książki.

© Raport udostępniamy na licencji CC: Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska

Przedstawione w raporcie dane i wnioski były punktem odniesienia dla wystąpień i debat podczas konferencji **„Wydawnictwo naukowe w XXI wieku – jak technologie cyfrowe zmieniają komunikację naukową”** zorganizowanej w listopadzie 2022 roku przez Komisję ds. Wydawnictw Naukowych przy Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich.

Materiały z konferencji i nagranie z jej obrad: https://konferencjakwn.pl/

Mamy nadzieję, że raport na temat rynku wydawnictw naukowych w Polsce skłoni uważnych czytelników do uwag i wniosków, uzupełniających wnioski sformułowane w raporcie, aby przedstawiony w nim obraz sytuacji był pełniejszy.

Zachęcamy do lektury oraz nadsyłania uwag i wniosków: biuro@pik.org.pl

Sporządzenie i opublikowanie kolejnej edycji raportu jest planowane na następną konferencję przewidywaną na jesień 2023 roku. Poprzedzi je rozesłanie zaktualizowanej ankiety do wydawców.

www.pik.org.pl
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE 5
   1.1. CELE I METODA OPRACOWANIA RAPORTU 5
   1.2. ANKIETA SKIEROWANA DO WYDAWCÓW RECENZOWANYCH MONOGRAFII NAUKOWYCH ORAZ DO REDAKCJI CZASOPISM NAUKOWYCH W 2022 ROKU 6

2. PODSTAWOWE INFORMACJE NA TEMAT POLSKIEGO RYNKU WYDAWNICTW NAUKOWYCH W 2021 ROKU. DANE BIBLIOTEKI NARODOWEJ 7
   2.1. INFORMACJE NA TEMAT WYDAWCÓW MONOGRAFII NAUKOWYCH ZEBRANE PRZEZ BIBLIOTEKĘ NARODOWĄ W 2021 ROKU 7
   2.2. INFORMACJE NA TEMAT CZASOPISM NAUKOWYCH ZEBRANE PRZEZ BIBLIOTEKĘ NARODOWĄ W 2020 ROKU 11

3. CYFRYZACJA PROCESU PUBLIKOWANIA I ROZPOWSZECHNIANIA MONOGRAFII NAUKOWYCH W POLSCE. PODSUMOWANIE WYNIKÓW BADANIA ANKIETOWEGO 15
   3.1. INFORMACJE OGÓLNE O DZIAŁALNOŚCI WYDAWNICZEJ ANKIETOWANYCH WYDAWCÓW 15
   3.2. STATYSTYKI WYDAŃ I FORMATÓW PUBLIKOWANIA 16
   3.3. STATYSTYKI WYDAŃ W OPEN ACCESS (OA) 18
   3.4. STAN WDROŻENIA I ZAKRES WYKORZYSTANIA PLATFORM DO PUBLIKOWANIA MONOGRAFII 19
   3.5. CYFROWE PODRĘCZNIKI 21
   3.6. ORGANIZACJA PROCESU WYDAWNICZEGO POD KĄTEM PUBLIKOWANIA CYFROWEGO 22
   3.7. DALSZE PLANY ROZWOJOWE WYDAWNICTW I METODY ICH FINANSOWANIA 27
   3.8. PODSUMOWANIE 29

4. POLSKIE CZASOPISMA NAUKOWE W ŚWIECIE KOMUNIKACJI CYFROWEJ. PODSUMOWANIE ANKIETY DLA REDAKCJI 31
   4.1. INFORMACJE OGÓLNE O DZIAŁALNOŚCI WYDAWNICZEJ ANKIETOWANYCH CZASOPISM 31

4.2. STATYSTYKI WYDAŃ I FORMATÓW PUBLIKOWANIA 33
4.3. STATYSTYKI WYDAŃ W OPEN ACCESS (OA) 36
4.4. STAN WDROŻENIA I ZAKRES WYKORZYSTANIA PLATFORM DO PUBLIKOWANIA CZASOPISM 37
4.5. ORGANIZACJA PROCESU WYDAWNICZEGO POD KĄTEM PUBLIKOWANIA CYFROWEGO 39
4.6. DALSZE PLANY ROZWOJOWE REDAKCJI I METODY ICH FINANSOWANIA 46
4.7. PODSUMOWANIE 47

5. PODSUMOWANIE I WNIOSKI Z II OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI KWN PRZY KRASP: „WYDAWNICTWO NAUKOWE W XXI WIEKU – JAK TECHNOLOGIE CYFROWE ZMIENIAJĄ KOMUNIKACJĘ NAUKOWĄ" 51
5.1. CO WIEMY O OBECNEJ SYTUACJI W POLSCE? PODSUMOWANIE DANYCH Z ANKIETY PRZEPROWADZONEJ WŚRÓD WYDAWCÓW MONOGRAFII I CZASOPISM NAUKOWYCH W SIERPNIU 2022 ROKU 51
5.2. CYFROWA VS. PAPIEROWA MONOGRAFIA NAUKOWA 54
5.3. PUBLIKOWANIE NOWOCZESNYCH AKADEMICKICH PODRĘCZNIKÓW CYFROWYCH. PROBLEMY I PROPOZYCJE ROZWIĄZANIA 55
5.4. PROCES OTWIERANIA I UDOSTĘPNIANIA ZASOBÓW NAUKOWYCH: ORGANIZACJA I FINANSOWANIE 56
5.5. FINANSOWANIE CYFROWEJ TRANSFORMACJI PROCESÓW PUBLIKOWANIA NAUKOWEGO W POLSCE 57
5.6. PODMIOT STERUJĄCY STRATEGIĄ CYFRYZACJI KOMUNIKACJI NAUKOWEJ W POLSCE 58

1. WPROWADZENIE

1.1. CELE I METODA OPRACOWANIA RAPORTU

Projekt zatytułowany *Biała Księga wydawnictw naukowych w Polsce* został zainicjowany przez Komisję ds. Wydawnictw Naukowych przy Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP) oraz Sekcję Wydawców Akademickich i Naukowych (SWAiN) Polskiej Izby Książki (PIK) w 2021 r. w związku z organizacją corocznej konferencji poświęconej problematyce publikowania naukowego „Publikacje naukowe w Polsce. Stan prawny i kierunki zmian". Cel tego przedsięwzięcia stanowi zebranie i coroczne aktualizowanie danych, które umożliwi diagnozowanie problemów, formułowanie wniosków i proponowanie rozwiązań dotyczących rynku wydawnictw naukowych w Polsce. Zamiarem zespołu, który opracowuje dokument, jest – oprócz systematycznego gromadzenia danych ogólnych o rynku – syntetyczne podsumowanie zebranych za pomocą formularza ankietowego opinii i uwag środowiska wydawców dotyczących wybranych zagadnień. Zakładamy, że ankieta będzie aktywowana co roku przy okazji kolejnej konferencji, zaś jej wiodący temat będzie w tym samym cyklu – w zależności od bieżących potrzeb – modyfikowany.

Raport 2022 – podobnie jak w roku ubiegłym – przygotowany został przez specjalistów pracujących w branży wydawniczej, którzy wydają publikacje naukowe polskich autorów. Uważamy, że doświadczenie zawodowe wydawców gwarantuje kompetencje niezbędne przy opisywaniu zjawisk, potrzebne do wychwycenia aktualnych trendów, problemów, potrzeb i wyzwań.

Dane do raportu za rok 2022, zawarte w niniejszym dokumencie, pochodzą bezpośrednio od wydawców treści naukowych w Polsce – zarówno publikacji zwartych, jak i periodyków – i zostały zebrane za pomocą ankiety rozsyłanej przez Biuro Polskiej Izby Książki. Inne źródła danych to przede wszystkim coroczny raport Biblioteki Narodowej (*Ruch wydawniczy w liczbach 2021*) oraz komentarze ekspertów.

Ramowy plan dokumentu został przyjęty w gronie prezydium SWAiN, natomiast ankietę oraz dane ogólne zebrał i opracował zespół Wydawnictwa UŁ. Sformułowanie wniosków i postulatów na podstawie udostępnionych w ankiecie informacji, a także na bazie dyskusji, które zostaną przeprowadzone podczas konferencji, pozostaje w gestii Komisji ds. Wydawnictw Naukowych przy KRASP oraz izb samorządowych wydawców – zarówno Polskiej Izby Książki, jak i Stowarzyszenia Wydawców Szkół Wyższych.

1.2. ANKIETA SKIEROWANA DO WYDAWCÓW RECENZOWANYCH MONOGRAFII NAUKOWYCH ORAZ DO REDAKCJI CZASOPISM NAUKOWYCH W 2022 ROKU

Ankieta, z której pochodzą dane i opinie podsumowane w niniejszym dokumencie, została wysłana w sierpniu 2022 r. do 578 polskich wydawnictw z listy wydawnictw naukowych, opublikowanej w Komunikacie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r. w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe, i reprezentujących polski rynek wydawniczy oraz do 1829 redakcji czasopism naukowych ujętych w bazie Arianta. Liczba wypełnionych ankiet w dniu podsumowania, tj. 30.09.2022 r., wyniosła łącznie 308, z czego 75 to wydawcy monografii naukowych, zaś 233 – redakcje czasopism (w obu przypadkach ok. 13% ankietowanych).

2. PODSTAWOWE INFORMACJE NA TEMAT POLSKIEGO RYNKU WYDAWNICTW NAUKOWYCH W 2021 ROKU. DANE BIBLIOTEKI NARODOWEJ

2.1. INFORMACJE NA TEMAT WYDAWCÓW MONOGRAFII NAUKOWYCH ZEBRANE PRZEZ BIBLIOTEKĘ NARODOWĄ W 2021 ROKU

Zgodnie z definicjami zaproponowanymi przez Główny Urząd Statystyczny, Bibliotekę Narodową oraz Ministerstwo Edukacji i Nauki wydawnictwo naukowe to:

- „wydawnictwo, które za cel ma przedstawienie wyników prac badawczych oraz zaspokojenie potrzeb pracowników nauki i kadr wysoko kwalifikowanych przez umożliwienie im dostępu do wyników badań”[1];
- wydawnictwo, które „publikuje utwory o tematyce naukowej, wyróżniające się posiadaniem aparatu naukowego, rozwiniętych przypisów i bibliografii oraz występowaniem nazwisk recenzentów na stronie redakcyjnej”[2];
- wydawnictwo, które publikuje monografie naukowe i artykuły naukowe. Monografie to „publikacje książkowe przedstawiające określone zagadnienia w sposób oryginalny i twórczy, posiadające aparat naukowy. Monografią jest również recenzowany i opatrzony aparatem naukowym przekład dzieła istotnego dla nauki lub kultury, lub przekład takiego dzieła wydanego w języku polskim na inny język nowożytny”. Artykuły naukowe zaś to „recenzowane artykuły opublikowane w czasopiśmie naukowym lub w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowej, posiadające aparat naukowy”[3].

[1] Główny Urząd Statystyczny, *Słownik pojęć*, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/
[2] Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach” 2021, R. 72, https://bn.org.pl/download/document/1652727219.pdf
[3] Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej.

Najpełniejszy obraz sytuacji na polskim rynku publikacji naukowych znaleźć można w raporcie opracowanym przez Bibliotekę Narodową za rok 2021 z danymi porównawczymi z lat wcześniejszych. Z raportu dowiadujemy się, że w 2021 r. w Polsce opublikowano 9451 publikacji naukowych – to 1106 więcej niż w roku 2020, ale zarazem o 1398 mniej niż w 2019 r.

Zauważalna jest zatem poprawa sytuacji po raptownym spadku liczby publikowanych rocznie tytułów książek naukowych, z jakim mieliśmy do czynienia w pierwszym roku pandemii, zarazem jednak daleko jeszcze do osiągnięcia poziomu sprzed niej. Jednym z powodów stosunkowo skromnego wzrostu liczby tytułów mogły być obowiązujące przez większość 2021 r. ograniczenia sanitarne hamujące życie naukowe, powodujące zdalne w dużej mierze funkcjonowanie uniwersytetów oraz utrudnienia w organizowaniu rozmaitych wydarzeń naukowych (takich jak konferencje czy zjazdy). Możliwe także, że związana z pandemią praca w trybie online skłoniła wydawnictwa naukowe do częściowego przeniesienia uwagi z papierowej na elektroniczną formę publikacji[4].

Poza pandemią na spadek liczby wydanych monografii naukowych wywiera wpływ również tendencja części naukowców do rezygnacji z przedstawiania wyników swojej pracy w formie monografii na rzecz publikowania artykułów w czasopismach, które są lepiej punktowane w systemie oceniania dorobku naukowego. Tego postępowania nie zmieniło podniesienie wartości punktowej monografii naukowej wraz z wprowadzeniem przez Ministerstwo Edukacji i Nauki wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe[5].

Drugim czynnikiem, który w ostatnich latach mógł wpływać na publikowanie przez naukowców monografii naukowych, są zmiany stanu prawnego dotyczącego nadawania stopnia doktora habilitowanego. Od 2011 r. opublikowanie książki nie jest warunkiem koniecznym przy habilitacji, można ją bowiem zastąpić cyklem artykułów. Natomiast od roku 2018 zmieniły się zasady zatrudniania w instytutach naukowych – uzyskanie stopnia doktora habilitowanego w określonym terminie nie jest już warunkiem przedłużenia umowy z pracownikiem naukowym. Prawdopodobnie to właśnie rozwiązanie spowodowało znaczący spadek liczby uzyskanych stopni doktora habilitowanego. Według danych MEiN, w roku 2021 nadano 806 takich

[4] Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach" 2021, R. 72, https://bn.org.pl/download/document/1652727219.pdf, s. 15.

[5] Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r. w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe.

stopni, zaś rok wcześniej ponad dwa tysiące. Ten znaczący spadek liczby uzyskanych stopni doktora habilitowanego w 2021 r. można uznać za kolejną prawdopodobną przyczynę zmniejszenia się liczby książek naukowych.

Tabela 2.1. Największe wydawnictwa naukowe w Polsce według liczby wydawanych publikacji naukowych. Dane Biblioteki Narodowej za rok 2021

Lp.	Wydawnictwa	Publikacje ogółem	W tym publikacje naukowe	W tym podręczniki akademickie	W tym publikacje popularnonaukowe	Koedycje
1.	Wydawnictwo UŁ	308	**256**	30	16	59
2.	Wydawnictwa PAN	229	**213**	2	12	59
3.	C.H.Beck	436	**189**	110	7	17
4.	Wolters Kluwer	381	**186**	111	6	9
5.	Wydawnictwo UG	149	**132**	8	9	4
6.	Fundacja Tygiel	128	**128**	0	0	0
7.	Adam Marszałek	160	**123**	2	19	8
8.	Wydawnictwo IPN	249	**122**	0	117	33
9.	WN UMK	138	**117**	7	13	2
10.	Wydawnictwa UW	135	**116**	4	12	8
11.	Wydawnictwo KUL	120	**111**	1	5	3
12.	Wydawnictwo UMCS	118	**104**	5	5	2
13.	Difin	159	**95**	41	4	1
14.	Wydawnictwo UR	116	**95**	6	11	9
15.	WN Tygiel	102	**92**	9	1	3
16.	WN UKSW	95	**84**	2	3	16
17.	WN PWN	249	**82**	70	67	10
18.	Wydawnictwo UŚ	93	**79**	2	8	2
19.	OW PR	94	**78**	13	3	2
20.	Księgarnia Akademicka	106	**75**	3	10	11
21.	CeDeWu	131	**73**	42	5	4
22.	Wydawnictwo UJ	97	**72**	2	17	5
23.	Elipsa	84	**72**	4	5	8
24.	Wydawnictwo UWM	78	**67**	5	5	0
25.	Atut	100	**66**	7	8	10
26.	Universitas	90	**65**	0	17	8
27.	WN USz	76	**65**	9	2	1
28.	WN UAM	68	**65**	1	2	2
29.	OW SGH	81	**64**	17	0	1
30.	WN UP im. KEN	62	**61**	0	1	2

Wśród oficyn o największej aktywności w publikowaniu treści naukowych 55% stanowią wydawnictwa uczelniane i wydawnictwa instytutów naukowych PAN. **W roku 2021 największą liczbą wydanych monografii naukowych może poszczycić się Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego** (256 tytułów). Na trzecim i czwartym miejscu znalazły się dwie oficyny prywatne specjalizujące się w tematyce prawniczej – C.H.Beck i Wolters Kluwer Polska.

Wśród wydawnictw, które w 2021 r. opublikowały najwięcej książek naukowych (monografie naukowe i podręczniki akademickie) znajdują się: C.H.Beck (299), Wolters Kluwer Polska (297 tytułów), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (286), Wydawnictwa Polskiej Akademii Nauk (215), Wydawnictwo Naukowe PWN (152), Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego (140), Difin (136), Fundacja na Rzecz Promocji Nauki i Rozwoju Tygiel (128), Wydawnictwo Adam Marszałek (125), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (124), Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej (122), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego (120), CeDeWu (115), Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (112), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (109), Wydawnictwo Naukowe Tygiel (101) i Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego (101).

Powyższe zestawienie pokazuje również, że publikowanie podręczników akademickich (stanowiących 11% wszystkich książek naukowych wydanych w 2021 r.) stało się domeną wydawnictw komercyjnych: Wolters Kluwer Polska, C.H.Beck, WN PWN, Difin i CeDeWu. Wśród wydawców sektora publicznego również przoduje Wydawnictwo UŁ – w 2021 r. opublikowało 30 podręczników akademickich.

Podobnie jak w roku 2020, największe zbiory książek naukowych tworzyły pozycje z dziedziny prawa, administracji i opieki społecznej (14%) oraz ekonomii i polityki (13%). Następne w kolejności miejsca w 2021 r. zajęły książki historyczne (11%), książki dotyczące inżynierii, techniki, przemysłu, handlu i rzemiosła (9%), zaś 6% książek naukowych stanowiły pozycje teologiczne. Książki z dziedziny medycyny, socjologii i literaturoznawstwa oraz szkolnictwa i dokształcania nauczycieli osiągnęły po 5% udziału w rynku, zaś filozofii i psychologii 4%.

Przy zastosowaniu nieco szerszych kategorii można powiedzieć, że 35% tworzyły książki z dziedzin humanistycznych, 21% – ścisłych i przyrodniczych, a 44% – z zakresu nauk społecznych. Zmiany w stosunku do poprzedniego roku są minimalne, warto jednak zauważyć,

że w przeciwieństwie do kilku poprzednich lat nie odnotowano spadku udziału w całym zbiorze książek z dziedziny nauk ścisłych i przyrodniczych. Ich udział w roku 2021 nawet nieco wzrósł[6].

2.2. INFORMACJE NA TEMAT CZASOPISM NAUKOWYCH ZEBRANE PRZEZ BIBLIOTEKĘ NARODOWĄ W 2020 ROKU

Opracowanie Biblioteki Narodowej dotyczące czasopism wydanych w roku 2021 zostanie opublikowane w listopadzie 2022 r. Najbardziej aktualne dane przedstawia zatem raport „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki"[7] z 2020 r., uwzględniający tytuły czasopism[8] z roku 2020, których egzemplarze papierowe zostały przesłane do Biblioteki Narodowej nie później niż do końca maja 2021 r. W wyjątkowych przypadkach (roczniki, nieregularniki) brano pod uwagę także tytuły z 2019 r. Opracowanie nie zawiera danych liczbowych dotyczących tytułów wydawanych wyłącznie w formie elektronicznej.

W 2020 r. opracowano statystyki dla 6662 periodyków – co daje o 126 tytułów (2%) mniej niż w roku 2019[9]. Wśród nich znalazły się aktualne numery 1755 pism naukowych (ok. 26% wszystkich tytułów periodycznych). Do Biblioteki Narodowej przesłano o 47 czasopism naukowych mniej niż w roku 2019. Odnotowano zatem najniższy wynik od 2004 r.[10]

Liczba redakcji czasopism naukowych przesyłających egzemplarze obowiązkowe do Biblioteki Narodowej stale maleje. Już w 2019 r. w zbiorach znalazło się o 419 tytułów mniej niż w roku 2018. Autorzy „Ruchu Wydawniczego w Liczbach" wymieniają kilka przyczyn. Odnotowany ubytek może być spowodowany opóźnieniami związanymi z pandemią Covid-19. Na potwierdzenie tej hipotezy przytoczono fakt, że liczba półroczników i roczników – która wyraźnie zmniejszyła

[6] Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach" 2021, R. 72, https://bn.org.pl/download/document/1652727219.pdf, s. 18.

[7] Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf.

[8] Biblioteka Narodowa od 2014 r. nie podaje danych dotyczących nakładów. Zob Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach" 2014, R. 60, https://www.bn.org.pl/download/document/1535454068.pdf, s. 12.

[9] Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 2.

[10] Biblioteka Narodowa, „Ruch wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 17.

się w 2019 r. – w roku 2020 powróciła do poziomu zbliżonego do tego z roku 2018. Jednak rocznik 2020 jest już trzecim z kolei, w którym wskazano mniej tytułów przesłanych do BN. Związane jest to prawdopodobnie także ze spadkiem poziomu czytelnictwa i zainteresowania prasą papierową. Autorzy raportu nie wykluczają, że jednym z powodów może być również coraz większa popularność publikowania elektronicznego[11].

Odnotowano zmiany w zakresie częstotliwości wydawania: zmniejszyła się liczba kwartalników (32% wszystkich czasopism, o 3 punkty procentowe mniej niż w 2019 r.[12]), choć nadal wydaje się ich najwięcej (556 tytułów[13]), pojawiło się natomiast więcej roczników – 478 tytułów[14] (27% zbioru, o 3 p.p. więcej niż w roku poprzedzającym)[15]. W 2020 r. zgromadzono oprócz tego 217 półroczników naukowych, 103 dwumiesięczniki i 92 miesięczniki. Pojedyncze tytuły wychodzą z częstotliwością tygodnika i dwutygodnika, 307 czasopism ukazuje się nieregularnie[16].

Zmieniły się także statystyki dotyczące obszarów tematycznych. Największą grupę, podobnie jak w poprzednich latach, stanowią czasopisma z zakresu nauk medycznych, ich udział jednak zmalał o jeden punkt procentowy w stosunku do roku 2019 (z 14% do 13%). Do BN w roku 2020 zgłoszono więcej pism historycznych (11,5% wszystkich tytułów, wzrost o 2,5 p.p.) i zajmujących się zagadnieniami z dziedzin ekonomii i polityki (9%, wzrost o 1 p.p.). W zbiorze z 2020 r. znalazło się mniej czasopism z zakresu inżynierii, techniki, przemysłu, handlu i rzemiosła (7%, spadek o 2 p.p.). Na podobnym poziomie utrzymała się liczba zgłoszonych pism z działu ogólnego (10%) oraz prawno-administracyjnych (8%)[17].

11 Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 17.

12 Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 17.

13 Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 65.

14 Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 65.

15 Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 18.

16 Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 65.

17 Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 18.

W 2020 r. zmniejszył się udział czasopism uwzględnionych w wykazie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Stanowiły one 47% czasopism naukowych. To znaczący spadek – w latach 2014–2017 większość periodyków przesyłanych do Biblioteki Narodowej znajdowała się w grupie czasopism punktowanych (71–75%)[18].

Wśród tytułów znajdujących się na listach MNiSW najliczniej reprezentowane są: literaturoznawcze – 76% zbioru, matematyczne – 74%, z zakresu filozofii i psychologii – 71%, architektury – 65%, językoznawcze – 64%[19].

Tabela 2.2. Wydawnictwa, które w roku 2020 opublikowały co najmniej 10 tytułów

Lp.	Wydawnictwa	Liczba tytułów czasopism
1.	Wydawnictwo Termedia	38
2.	Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza	24
3.	Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego	21
4.	Via Medica	21
5.	Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika	20
6.	Sigma Not	19
7.	Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego	18
8.	Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej	18
9.	Wolter Kluwers Polska	17
10.	Medical Tribune Polska	17
11.	Wydawnictwo Adam Marszałek	17
12.	Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego	17
13.	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	16
14.	Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego	15
15.	Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II	14
16.	Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego	14
17.	Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej	13
18.	Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego	12
19.	Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego	12
20.	C.H.Beck	10
21.	Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza	10

[18] Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 18.

[19] Biblioteka Narodowa, „Ruch Wydawniczy w Liczbach. Periodyki" 2020, R. 72, https://www.bn.org.pl/download/document/1644238152.pdf, s. 18–19.

Treści naukowe w czasopismach są najczęściej publikowane zarówno w języku polskim, jak i wybranym języku obcym – 1090. 456 czasopism ukazuje się wyłącznie po polsku, 209 w języku obcym (w tym 166 po angielsku). W zbiorze znalazło się 37 tytułów wielojęzycznych.

Dwudziestu jeden wydawców opublikowało w 2020 r. przynajmniej 10 tytułów czasopism naukowych. Wśród nich znalazło się 13 oficyn uniwersyteckich, ośmiu to wydawcy nie dotowani ze środków publicznych. Najwięcej czasopism ukazało się w prywatnym Wydawnictwie Termedia (38 tytułów), na kolejnych miejscach znalazły się wydawnictwa uczelniane: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (24 czasopisma) i Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (21). Warto jeszcze raz podkreślić, że nie jest to całkowita liczba tytułów wydanych przez te instytucje. W statystykach uwzględniono wyłącznie czasopisma, które w roku 2020 przesłały do Biblioteki Narodowej papierowe egzemplarze obowiązkowe.

3. CYFRYZACJA PROCESU PUBLIKOWANIA I ROZPOWSZECHNIANIA MONOGRAFII NAUKOWYCH W POLSCE. PODSUMOWANIE WYNIKÓW BADANIA ANKIETOWEGO

3.1. INFORMACJE OGÓLNE O DZIAŁALNOŚCI WYDAWNICZEJ ANKIETOWANYCH WYDAWCÓW

Prośba o wypełnienie ankiety została skierowana przez Polską Izbę Książki do 578 polskich wydawców ujętych w ministerialnym wykazie z dnia 22 lipca 2021 r. Odpowiedzi udzieliło 75 wydawców, co stanowi 13%. Ankieta składała się z siedmiu części:

1. Informacje ogólne;
2. Statystyki za rok 2021;
3. Narzędzia publikacyjne;
4. Metadane;
5. Indeksowanie i cytowalność;
6. Upowszechnienie. Popularyzacja. Cyfrowa tożsamość autora;
7. Finansowanie.

Jej celem było zbadanie:

- w jakim stopniu polscy wydawcy monografii naukowych wykorzystują możliwości stwarzane przez cyfrową rzeczywistość do realizacji swoich celów, tj. upowszechnienia publikowanych treści;
- jakie praktyki służące lepszemu funkcjonowaniu w cyfrowym świecie zostały dotychczas wdrożone w polskich wydawnictwach o profilu naukowym.

Zdecydowana większość, bo aż 93% ankietowanych to wydawnictwa naukowe, reprezentujące głównie (79%) sektor publiczny.

Tabela 3.1. Sektory reprezentowane przez ankietowanych wydawców

Sektor	Liczba wydawców	% wydawców
Publiczny	59	79
Prywatny	12	16
Organizacja pożytku publicznego	4	5
SUMA	**75**	**100**

Wśród wydawców sektora publicznego nieco ponad połowę stanowią jednostki uczelniane (54%). Na ankietę odpowiedziało również 10 instytutów badawczych Polskiej Akademii Nauk, co stanowi 17% ankietowanej zbiorowości.

Tabela 3.2. Formy organizacyjne

Forma organizacyjna	Liczba wydawców	% wydawców
Jednostka uczelniana	32	54,2
Jednostka instytutu badawczego	10	16,9
Jednostka instytutu PAN	5	8,5
Placówka muzealna	5	8,5
Inne (instytucja kultury/ samorządowa / adm. rządowej)	4	6,8
Biblioteka	3	5,1
SUMA	**59**	**100**

3.2. STATYSTYKI WYDAŃ I FORMATÓW PUBLIKOWANIA

1) Wydania

Ankietowani wydawcy najczęściej publikowali cyfrowe monografie autorskie, najrzadziej zaś – cyfrowe podręczniki. Liczba opublikowanych przez poszczególne oficyny w 2021 r. monografii autorskich waha się od 0 do 200. Wydawcy średnio publikowali 12 tytułów, ok. 1/4 z nich nie opublikowała ani jednego.

Cyfrowych monografii zbiorowych ukazało się niemal o połowę mniej niż autorskich: liczba tytułów waha się od 0 do 56, średnio wydawano ich pięć. 31% wydawców nie opublikowało ani jednej takiej monografii.

Tabela 3.3. Statystyki wydań cyfrowych w 2021 r.

Rodzaj cyfrowej publikacji	Liczba wydanych ogółem	%	Średnia	% wydawców, którzy opublikowali co najmniej 1 tytuł	% wydań w języku angielskim
Monografie autorskie	888	42	12,0	73	7
Inne publikacje	787	37	10,5	61	39
Monografie zbiorowe	379	18	5,0	69	26
Podręczniki	57	3	0,8	22	23
SUMA	**2,111**	**100**			

Liderem w obu grupach jest Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, które opublikowało odpowiednio 200 i 56 pozycji.

Niewielki udział w ogólnej liczbie publikacji mają cyfrowe podręczniki. Siedemnastu ankietowanych wydawców opublikowało ich łącznie 57: w poszczególnych oficynach ukazało się od 0 do 11 tytułów. Liderami są uczelniani wydawcy z Poznania: Wydawnictwo Naukowe UAM i Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

2) Publikowanie w języku angielskim

Przyglądając się statystykom, warto zwrócić uwagę na czynnik, który bez wątpienia sprzyja upowszechnianiu wyników badań w cyfrowym świecie: publikowanie w języku angielskim. Oczywiście, nie można zapomnieć o tym, że monografie publikują głównie przedstawiciele nauk humanistycznych i społecznych – przewaga publikacji w języku ojczystym jest zatem zrozumiała. Z drugiej jednak strony, ministerstwo zachęca, np. w rozporządzeniu dotyczącym wykazów wydawnictw, do działań służących upowszechnieniu monografii w skali światowej (nie sposób tego osiągnąć bez publikowania po angielsku) i ogłasza takie programy, jak Narodowy Program Rozwoju Humanistyki, w którym proponowane są środki m.in. na tłumaczenia. Dodajmy, że do baz Scopus Books Index i Web of Science Books przyjmowane są tylko monografie w języku angielskim (inaczej w przypadku czasopism).

W takim ujęciu monografie autorskie wypadają słabo: zaledwie 7% wszystkich tytułów ukazało się w języku angielskim. Zdecydowanie korzystniej przedstawia się sytuacja w przypadku monografii zbiorowych – ponad 1/4 (26%) i innych cyfrowych publikacji (39%).

Można zatem wnioskować, że to monografie zbiorowe lepiej służą upowszechnieniu i umiędzynarodowieniu wyników badań, ze względu na większy udział treści w języku angielskim.

3) Formaty

Kolejnym ważnym aspektem dobrego funkcjonowania cyfrowych publikacji w sieci są formaty. Wydawcy najczęściej (92%) wskazywali pdf, blisko 1/4 (23%) proponuje również epub/mobi – dostosowane do wymogów czytników. Żaden z wydawców nie wskazał formatu html czy xml. Te ostatnie – wspierające wyświetlanie treści na urządzeniach mobilnych – zyskują popularność w domenie czasopism: wybiera je 10% ankietowanych redakcji.

Tabela 3.4. Formaty cyfrowych publikacji

Nazwa formatu	Liczba wydawców	% wydawców
pdf	69	92
epub/mobi	17	2
html	0	0
xml	0	0
Nie dotyczy	**4**	**5**

3.3. STATYSTYKI WYDAŃ W OPEN ACCESS (OA)

Do wolnego dostępu w momencie publikacji (pamiętajmy, że to rozwiązanie rekomendowane przez Koalicję S[1]) najrzadziej trafiały monografie autorskie – blisko 1/4 z nich. W przypadku monografii zbiorowych działo się tak niemal dwukrotnie częściej.

30% wydawców monografii autorskich stosuje okres embarga, po którym „uwalnia" publikacje. **Oznacza to, że nieco mniej niż połowa monografii autorskich w ogóle nie trafia do wolnego dostępu.** 1/3 wydawców kieruje do Open Access w momencie publikacji wszystkie monografie autorskie, **prawie połowa (48%) – żadnej.**

Jak wspomniano, w kontekście OA monografie zbiorowe wypadają lepiej: ponad połowa (53%) otwierana jest w momencie publikacji, 16% – po okresie embarga. 30% oficyn uwalnia w momencie publikacji wszystkie wydawane „zbiorówki", ale blisko połowa (46%) – żadnej.

[1] Rekomendacje Koalicji S w zakresie publikacji książkowych, https://otwartanauka.pl/blog/1301-rekomendacje-koalicji-s-w--zakresie-publikacji-ksiazkowych

Statystycznie lepiej od monografii zbiorowych wypadają tutaj podręczniki: 37% uwalnianych jest w momencie publikacji. Należy jednak pamiętać o skali produkcji: ankietowani wydali piętnastokrotnie więcej monografii autorskich niż podręczników.

Tabela 3.5. Odsetek publikacji w OA

Kategoria	% OA w momencie publikacji	% OA po embargu
Monografie autorskie	24	30
Monografie zbiorowe	53	16
Podręczniki	37	2
Inne	80	1

Powyższe zestawienie dobitnie pokazuje skalę różnic w przystosowaniu publikacji ujętych w kategorii Inne (czasopisma, materiały konferencyjne i dydaktyczne etc.) do funkcjonowania w cyfrowym świecie: aż 80% z nich uwalnianych jest w momencie publikacji.

3.4. STAN WDROŻENIA I ZAKRES WYKORZYSTANIA PLATFORM DO PUBLIKOWANIA MONOGRAFII

Miejscem publikowania cyfrowych monografii w Open Access najczęściej (35%) jest strona internetowa bez funkcjonalności typowych dla profesjonalnego narzędzia.

Tabela 3.6. Miejsce publikacji cyfrowych monografii w OA

Miejsce publikacji	Liczba wydawców	% wydawców
Strona internetowa (bez funkcjonalności profesjonalnej platformy)	26	34,67
Księgarnia (sklep internetowy) wydawnictwa	11	14,67
Nie dotyczy	**11**	**14,67**
Platforma publikacyjna lub profesjonalne narzędzie do zarządzania procesem wydawniczym monografii	10	13,33
Profesjonalny serwis sprzedaży internetowej ebooków (np. Ibuk, Ebookpoint, Empik Go, Amazon etc.)	5	6,67
>1 miejsce	5	6,67
Repozytorium	5	6,67
Inne	2	2,65
SUMA	**75**	**100,00**

Zdecydowana większość respondentów (75%) nie korzysta z profesjonalnego narzędzia do zarządzania procesem wydawniczym monografii. Choć wśród redakcji czasopism opensourcowy Open Journal System (OJS) cieszy się sporą popularnością – korzysta z niego 38% redakcji – bliźniaczy Open Monograph Press wskazało zaledwie dwóch wydawców. Pięcioro ankietowanych (7%) wdrożyło własne narzędzia do tego celu.

Tabela 3.7. Narzędzia publikacyjne

Nazwa narzędzia	Liczba wydawców	% wydawców
Nie korzysta	**56**	**74,67**
Inne (Śląska Biblioteka Cyfrowa, OJS, DSpace, Index Copernicus, Copernicus Publishing)	6	8,00
Własna strona internetowa/platforma	5	6,67
Editorial System	4	5,32
Open Monograph Press	2	2,67
Biblioteka Nauki	2	2,67
SUMA	**75**	**100,00**

Za niepokojące można uznać deklaracje, że większość (60%) wydawców, którzy nie korzystają z profesjonalnego narzędzia publikacyjnego, nie planuje w najbliższym czasie jego wdrożenia.

Oficyny, które wykorzystują platformy, najczęściej realizują na nich ostatnie etapy prac wydawniczych, tj. publikację, rejestrację identyfikatorów cyfrowych, a także udostępnienie metadanych, co ciekawe – również recenzję i redakcję. Najrzadziej korzysta się z platform do działań promocyjnych i sprzedaży.

Tabela 3.8. Zakres wykorzystania narzędzi publikacyjnych

Nazwa czynności	Liczba wydawców	% wydawców
Publikacja	14	19
Rejestracja DOI lub innych identyfikatorów cyfrowych	12	16
Udostępnienie metadanych za pomocą otwartych protokołów	11	15
Recenzja	11	15
Redakcja/korekta	11	15
Zgłoszenie manuskryptu	10	14
Weryfikacja antyplagiatowa	9	12
Promocja: wysyłka newsletterów	7	9
Sprzedaż (dystrybucja elektroniczna)	5	7
Promocja: integracja z mediami społecznościowymi	4	5
Sprzedaż tradycyjna	4	5

65% wydawców korzysta z programów antyplagiatowych, połowa z nich (52%) obligatoryjnie dla wszystkich publikacji, 12% – za pomocą platformy. 62% tych, którzy dotychczas nie korzystali z weryfikacji antyplagiatowej, planuje wdrożenie tej możliwości.

3.5. CYFROWE PODRĘCZNIKI

Jak wspomniano wcześniej, cyfrowe podręczniki publikuje 17 oficyn (kolejność według liczby wydanych podręczników):

- AGH (Centrum e-Learningu);
- Wydawnictwo UAM;
- Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu;
- Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej;
- Wydawnictwo Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach;
- Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej;
- Wydawnictwo Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego;
- Wydawnictwo Księgarnia Akademicka;
- Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego;
- Instytut Pracy i Spraw Socjalnych;
- Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej;
- Wydawnictwo KUL;
- Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu;
- Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej;
- Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku;
- Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach;
- Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Są to wydawcy z sektora publicznego (jednostki uczelni/instytutów badawczych), z jednym wyjątkiem: Wydawnictwa Księgarnia Akademicka (spółka z o.o.).

Niewielkie zaangażowanie wydawców uczelnianych w wydawanie cyfrowych podręczników można tłumaczyć ministerialną punktacją – podręczniki nie są oceniane, autorzy inwestują więc siły

w monografie i artykuły do czasopism. Pojawia się jednak pytanie, dlaczego cyfrowych podręczników nie wydają oficyny prywatne.

Cyfrowe podręczniki stanowią margines produkcji ankietowanych – zaledwie 3%. 23% tytułów wyposażono w pakiety multimedialne online/offline i treści do ćwiczeń, 16% opublikowano jednocześnie w trzech formatach: pdf, epub, mobi.

W odpowiedzi na pytanie o wdrożone przez wydawców rozwiązania specyficzne dla cyfrowych podręczników, najczęściej wskazywano dostęp płatny i materiały audiowizualne.

Tabela 3.9. Wdrożone cyfrowe funkcjonalności dla podręczników

Nazwa narzędzia	Liczba wydawców
Dostęp płatny	7
Materiały audiowizualne	4
Cyfrowe narzędzia przeznaczone do publikacji podręczników (np. platforma Moodle, Biblioteka Cyfrowa)	3
Treści ćwiczeniowe	3
Ograniczenia dostępu, np. tylko dla wybranych IP	3
Dostęp bezpłatny	1

3.6. ORGANIZACJA PROCESU WYDAWNICZEGO POD KĄTEM PUBLIKOWANIA CYFROWEGO

1) Rodzaj używanych metadanych

Zaledwie 16% wydawców publikuje metadane w standardzie rekomendowanym przez bazę Scopus i Bibliotekę Narodową dla monografii: xml z możliwością ich zapisu w formatach MARC[2] lub ONIX[3].

Niepokojący jest fakt, że aż 40% ankietowanych na pytanie o stosowane formaty metadanych odpowiedziało: „nie dotyczy". Pozostali najczęściej wskazywali Dublin Core (41%).

[2] https://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/normy,-formaty,-standardy/marc
[3] https://www.e-isbn.pl/IsbnWeb/start/jakdziala.html

Niemal połowa respondentów (45%) deklaruje, że bibliografie zapisane przez autorów w innych alfabetach niż łaciński są transliterowane – zgodnie z wymogami baz Scopus i Web of Science.

Tabela 3.10. Zakres metadanych przekazywanych do Biblioteki Narodowej

Zakres danych przekazywanych do BN	Liczba wydawców	% wydawców
Podstawowy	56	74,66
Rozszerzony (+ONIX)	14	18,67
Nie dotyczy	**5**	**6,67**
Suma	**75**	**100,00**

Trzy czwarte ankietowanych wydawców przekazuje do Biblioteki Narodowej metadane w podstawowym zakresie, tylko 1/5 – w rozszerzonym.

2) Miejsce opracowywania metadanych

Wydawcy najczęściej wymagają od autorów dostarczenia afiliacji, a także streszczenia i słów kluczowych w języku publikacji. Zaledwie 1% oczekuje dostarczenia kodów BIC/BISAC wymaganych przez bazę Scopus.

Tabela 3.11. Metadane wymagane od autorów

Metadane wymagane od autorów	% wydawców
Afiliacja	81
Streszczenie w języku publikacji	76
Słowa kluczowe w języku publikacji	75
ORCID	61
Streszczenie w języku angielskim (jeśli nie jest językiem publikacji)	57
Słowa kluczowe w języku angielskim (jeśli nie jest językiem publikacji)	47
Kody BIC/BISAC	1

Natomiast wydawcy najczęściej przygotowują streszczenia i słowa kluczowe w języku angielskim – świadczy to niewątpliwie o wysiłku nakierowanym na umiędzynarodowienie. Niemal 1/5 ankietowanych wybrała odpowiedź „nie dotyczy". Ponownie na ostatnim miejscu znalazły się kody BIC/BISAC, co nie świadczy dobrze o przygotowaniu polskich wydawców do obecności w bazach międzynarodowych.

Tabela 3.12. Metadane opracowywane przez wydawców

Metadane opracowywane przez wydawców	% wydawców
Streszczenie w języku angielskim (jeśli nie jest językiem publikacji)	47
Słowa kluczowe w języku angielskim (jeśli nie jest językiem publikacji)	40
Słowa kluczowe w języku publikacji	35
Streszczenie w języku publikacji	32
Afiliacja	29
ORCID	20
Nie dotyczy	**17**
Kody BIC/BISAC	5

3) Identyfikatory cyfrowe używane w procesie rozpowszechniania cyfrowego

Ponad trzy czwarte wydawców stosuje identyfikator e-ISBN. Nieco ponad 70% wykorzystuje DOI, zaś 65% – identyfikatory autorów ORCID. Zaledwie 3% ankietowanych odpowiedziało w tym punkcie: „nie dotyczy".

Co istotne, 51% wydawców wymaga od autorów podawania DOI dla poszczególnych pozycji bibliograficznych. To ważna praktyka, dzięki której proces zliczania cytowań staje się skuteczniejszy i bardziej wiarygodny[4].

Tabela 3.13. Rodzaje identyfikatorów cyfrowych

Nazwa identyfikatora	% wydawców
e-ISBN	76
DOI	71
ORCID	65
Handle	3
Nie dotyczy	**3**

4) Indeksacja w specjalistycznych bazach naukowych

Zaledwie 10 wydawców (13%) zadeklarowało obecność w bazie Web of Science: Book Citation Index[5]. Na liście opublikowanej przez Clarivate Analitics w 2020 r.[6] odnajdujemy kolejnych 11 polskich wydawców – na 843 oficyny ogółem.

[4] https://doi.crossref.org/simpleTextQuery

[5] Baza ta gromadzi metadane 60 000 tytułów, w większości z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Ważne kryterium stanowią metadane w języku angielskim, książka musi zostać wydana najpóźniej 5 lat przed zgłoszeniem.

[6] http://wokinfo.com/mbl/publishers/?utm_source=false&utm_medium=false&utm_campaign=false

Niemal połowa (45%) wydawców nieobecnych w bazie planuje w ciągu najbliższych 12 miesięcy złożenie aplikacji.

Podobnie kształtuje się sytuacja w Scopus Books Index[7]: 13 (17%) wydawców deklaruje obecność w bazie, 44% nieindeksowanych planuje aplikację. Można jednak przypuszczać, że wskazania ankietowanych dotyczyły nie dokładnie samego indeksu gromadzącego książki, lecz listy czasopism w bazie Scopus. W wykazie monografii Elseviera z sierpnia 2022 r. odnajdujemy zaledwie troje polskich wydawców na 346 ogółem: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego (48 tytułów), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego (28) i Polską Akademię Nauk (2).

Monografie 56% wydawców indeksowane są w Google Scholar, a 23% – w EBSCO.

5) Analiza wskaźników cytowalności i czytelnictwa

Niemal połowa wydawców nie analizuje ani wskaźników cytowalności, ani czytelnictwa publikowanych przez siebie monografii. W przypadku pozostałych, najczęściej wskazywanym źródłem informacji na temat cytowań jest wyszukiwarka Google Scholar. Jeśli chodzi o czytelnictwo, rolę tę pełni liczba pobrań pdf.

Znikomym zainteresowaniem cieszą się narzędzia służące zliczaniu tzw. alternatywnych wskaźników popularności – Altmetrics. Wynika to zapewne z faktu nielicznych wdrożeń profesjonalnych narzędzi publikacyjnych, z którymi powiązane są aplikacje.

Tabela 3.14. Narzędzia do weryfikacji wskaźników cytowalności

Cytowalność (narzędzia)	Liczba wydawców	% wydawców
Nie dotyczy	**37**	**49**
Google Scholar	35	47
Crossref	12	16
Scopus	10	13
Web of Science	7	9

[7] Gromadzi metadane zarówno serii monograficznych (oznaczonych numerem ISSN), jak i monografii spoza serii (oznaczonych numerami ISBN), w szczególności z zakresu nauk społecznych i humanistycznych: ponad 740 serii, przeszło 194 monografii. Zgłoszeń dokonuje wydawca. https://www.elsevier.com/solutions/scopus/how-scopus-works/content

Tabela 3.15. Narzędzia do weryfikacji wskaźników czytelnictwa

Czytelnictwo (narzędzia)	Liczba wydawców	% wydawców
Liczba pobrań pdf	37	49
Nie dotyczy	**37**	**49**
Liczba odsłon abstraktu	4	5
Altmetrics	1	1

6) Kanały rozpowszechniania cyfrowego i działania promocyjne

Najbardziej popularną metodą upowszechniania publikacji, tj. ich promocji wśród innych naukowców, jest deponowanie w repozytorium instytucjonalnym – realizuje je aż 68% ankietowanych. 31% wydawców korzysta z repozytoriów tematycznych, 1/4 z serwisów takich, jak Academia.edu czy Research Gate, czyli tzw. profesjonalnych mediów społecznościowych. Co ważne, tylko 4% respondentów wybrało odpowiedź: „nie dotyczy".

Tabela 3.16. Kanały upowszechnienia cyfrowych monografii

Kanały upowszechnienia	Liczba wydawców	% wydawców
Deponowanie w repozytorium instytucjonalnym	51	68
Deponowanie w repozytorium poza rodzimą instytucją, np. tematycznym	23	31
Deponowanie w specjalistycznych serwisach, np. Academia.edu, Researchgate	18	24
Nie dotyczy	**3**	**4**

Wśród metod popularyzacji, czyli promocji wśród niespecjalistów, najczęściej wymieniane są popularne media społecznościowe. Korzystają z nich niemal wszyscy (93%) wydawcy. Ok. 1/3 z nich organizuje spotkania autorskie i kontaktuje się z mediami. Co istotne, nikt nie odpowiedział: „nie dotyczy".

Większość respondentów – 57% – realizuje działania promocyjne również dla tych monografii, które są udostępniane tylko w OA, a więc nie przynoszą finansowych zysków.

Tabela 3.17. Metody popularyzacji cyfrowych monografii

Metody popularyzacji	% wydawców
Media społecznościowe	93
Spotkania autorskie	33
Kontakt z mediami	31

Czy polscy wydawcy cyfrowych monografii podejmują się roli edukatorów-promotorów dobrych praktyk? 85% z nich – tak. Najczęściej zaleca się uzupełnienie profilu w portalu ORCID, rzadziej w Google Scholar, czy udostępnienie publikacji w profesjonalnych mediach społecznościowych. Niemal 1/5 wydawców zachęca do przygotowania metadanych tak, aby zwiększyć ich widoczność w wyszukiwarkach[8].

Tabela 3.18. Rekomendowane dobre praktyki służące upowszechnieniu

Upowszechnienie – rekomendowane dobre praktyki	% wydawców
Uzupełnienie profilu w ORCID	73
Uzupełnienie profilu w Google Scholar	41
Udostępnienie w serwisach, np. ResearchGate, Academia.edu	36
Analiza wskaźników cytowalności	24
Przygotowanie kompletu metadanych opracowanych zgodnie z zasadami akademickiego SEO	19
Nie dotyczy	**17**

3.7. DALSZE PLANY ROZWOJOWE WYDAWNICTW I METODY ICH FINANSOWANIA

W odpowiedzi na pytanie o plany rozwoju, wydawcy najczęściej wskazywali:

- stworzenie nowego stanowiska – specjalisty ds. tworzenia publikacji cyfrowych;
- podejmowanie działań służących promocji i wzrostowi wskaźników cytowalności;
- wdrożenie/rozwój narzędzia do zarządzania procesem wydawniczym i publikacji on-line.

Aż 1/3 respondentów odpowiedziała jednak, że nie planuje żadnych zmian.

Przewidywane działania będą finansowane z ministerialnych subwencji lub ze środków własnych wydawnictwa, najrzadziej zaś – z programów zewnętrznych.

[8] Por. np. Crossing the Rubicon – The case for making chapters visible; Explore Google Search documentation to improve your site's SEO; The art & science of your IR's discoverability: Google & Google Scholar [webinar]; Voices from the OA Books Community. Session 4: Metadata

Tabela 3.19. Źródła finansowania planowanych zmian

Źródła finansowania planowanych zmian	Liczba wydawców	% wydawców
Subwencja ministerialna	28	37
Środki własne wydawnictwa	28	37
Nie dotyczy	**28**	**37**
Programy wewnętrzne uczelni	15	20
Granty na rozwój infrastruktury, np. z programu POWER	7	9
Programy Narodowego Centrum Nauki	6	8
Programy Narodowego Centrum Badań i Rozwoju	3	4

Niemal połowa ankietowanych nie brała udziału w żadnym z programów cyfryzacji treści naukowych. 41% wskazuje programy Ministerstwa Edukacji i Nauki. Najrzadziej (1–4%) wydawcy uczestniczyli w programach europejskich.

Tabela 3.20. Programy cyfryzacji treści naukowych

Programy cyfryzacji treści naukowych	Liczba wydawców	% wydawców
Nie dotyczy	**37**	**49**
Programy Ministerstwa Edukacji i Nauki	31	41
Programy Narodowego Centrum Nauki	10	13
Program Operacyjny Polska Cyfrowa	7	9
Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	3	4
Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy	2	3
Programy Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, np. Synat	2	3
Programy grantowe Komisji Europejskiej	1	1

Większość respondentów (65%) nie była w ogóle informowana o możliwości udziału w takich programach. Wydawcy rzadko też – w 17% przypadków – partycypowali w uczelnianych wdrożeniach.

Wyniki te świadczą o istotnym problemie – marginalizowaniu potrzeb technologicznych uczelnianych oficyn.

3.8. PODSUMOWANIE

Wyniki ankiety pozwalają na wskazanie kilku tendencji i prawidłowości:

- **Zauważalny deficyt inicjatyw dotyczących publikowania cyfrowych treści dydaktycznych (cyfrowych podręczników)**. Ankietowani – wydawcy naukowi głównie z sektora publicznego – w 2021 r. najczęściej publikowali cyfrowe monografie autorskie, najrzadziej zaś cyfrowe podręczniki.
- **Niewielki odsetek treści naukowych publikowanych w języku angielskim, co ogranicza zakres umiędzynarodowienia polskich badań.** Monografie zbiorowe publikowane są dwukrotnie rzadziej niż autorskie, ale lepiej służą upowszechnieniu i umiędzynarodowieniu wyników badań: 1/4 monografii zbiorowych ukazuje się po angielsku, podczas gdy autorskich – zaledwie 7%. Połowa monografii zbiorowych trafia do OA w momencie publikacji, w przypadku autorskich jest to 25%.
- **Niski poziom wdrożeń platform do publikowania elektronicznego**. 75% wydawców nie korzysta z profesjonalnego narzędzia do zarządzania procesem wydawniczym monografii, ponad połowa z nich nie planuje w najbliższym czasie jego wdrożenia.
- **Słabe wykorzystanie elektronicznych narzędzi do kontroli antyplagiatowej**. 65% wydawców wykorzystuje programy antyplagiatowe, zaś tylko połowa z nich – obligatoryjnie dla wszystkich publikacji.
- **Elektroniczne formaty wydań ograniczone do pdf**. Cyfrowe monografie najczęściej (92%) ukazują się w tym formacie, formaty html i xml nie są w ogóle stosowane.
- **Niedostosowanie struktury organizacyjnej do nowych technologii pracy**. Wydawcy często wskazują na **potrzebę zmian organizacyjnych** – zatrudnienie specjalisty ds. cyfrowego publikowania.
- **Zaledwie 16% wydawców publikuje metadane w standardzie rekomendowanym dla monografii przez bazę Scopus i Bibliotekę Narodową.**
- **Niemal połowa oficyn nie analizuje ani wskaźników cytowalności, ani czytelnictwa, a tym samym nie jest w stanie oferować takich kompetencji swoim autorom.**
- Z formy promocji przez media społecznościowe korzystają niemal wszyscy (93%) wydawcy.
- **1/3 wydawców nie planuje wprowadzenia zmian służących lepszemu funkcjonowaniu w cyfrowym świecie, głównie z powodu braku perspektyw finansowania.**

Na podstawie wyników ankiety można stwierdzić, że polscy wydawcy monografii naukowych stoją przed poważnymi wyzwaniami. Sukcesy publikacyjne w cyfrowym świecie, tj. uzyskiwanie wysokich wskaźników czytelnictwa, cytowalności, umiędzynarodowienia i indeksowania w ważnych bazach, nie będą możliwe bez profesjonalnych narzędzi do zarządzania procesami wydawniczymi i *know-how*. Wdrożenie takich platform wymaga nakładów finansowych, zaplecza specjalistów – informatyków i osób znających specyfikę cyfrowych publikacji – oraz ciągłego podnoszenia kwalifikacji.

Wyniki ankiet wyraźnie pokazują, że poczyniono zaledwie pierwsze kroki ku cyfrowej rzeczywistości. Podobnie sprawy mają się również na świecie[9]. Świadczy o tym choćby znikoma liczba baz indeksujących monografie – w porównaniu do tych, które prezentują informacje o czasopismach – czy opóźnienie, z jakim Koalicja S formułuje wymagania dotyczące monografii.

Dodajmy, że szlaki, również w Polsce, zostały już w dużej mierze przetarte – przez czasopisma naukowe.

[9] S. Grimme, C. Holland, P. Potter, M. Taylor, Ch. Watkinson, foreword by M.A. Elliott, *Digital Science Report The State of Open Monographs. An analysis of the Open Access monograph landscape and its integration into the digital scholarly network* JUNE 2019, https://doi.org/10.6084/m9.figshare.8197625.v4; Do monographs have a future? Publishers, funders and research evaluators must decide

4. POLSKIE CZASOPISMA NAUKOWE W ŚWIECIE KOMUNIKACJI CYFROWEJ. PODSUMOWANIE ANKIETY DLA REDAKCJI

4.1. INFORMACJE OGÓLNE O DZIAŁALNOŚCI WYDAWNICZEJ ANKIETOWANYCH CZASOPISM

Prośba o wypełnienie ankiety została skierowana do 1829 redakcji ujętych w bazie Arianta[1]. Odpowiedzi udzieliły 233 czasopisma, co stanowi 13%. Ankieta składała się z siedmiu części:

1. Informacje ogólne;
2. Statystyki za rok 2021;
3. Narzędzia publikacyjne;
4. Metadane;
5. Indeksowanie i cytowalność;
6. Upowszechnienie. Popularyzacja. Cyfrowa tożsamość autora;
7. Finansowanie.

Jej celem było zbadanie:

- w jakim stopniu polskie czasopisma naukowe wykorzystują możliwości stwarzane przez cyfrową rzeczywistość do realizacji swoich celów, tj. upowszechnienia publikowanych treści;
- jakie praktyki służące lepszemu funkcjonowaniu w cyfrowym świecie zostały dotychczas przez czasopisma wdrożone.

[1] Podziękowania dla p. dr Anety Drabek za udostępnienie listy tytułów wraz z punktacją MEiN.

Spośród 233 tytułów, które odpowiedziały na pytania zamieszczone w ankiecie, aż 94% (221) zostało ujętych w wykazie Ministerstwa Edukacji i Nauki z 21 grudnia 2021 r.[2]

Tabela 4.1. Ankietowane redakcje w wykazie MEiN

Punktacja wg wykazu MEiN z 21.12.2021 r.	Liczba czasopism	% czasopism
70	62	26,61
20	60	25,75
40	60	25,75
100	33	14,16
5	12	5,15
140	6	2,58
SUMA	**233**	**100,00**

Mediana punktów MEiN przyznanych ankietowanym czasopismom to 40, zaś dominanta – 70. Warto podkreślić, że dla wszystkich 1829 polskich czasopism ujętych w bazie Arianta mediana również wynosi 40, zaś dominanta – 20, zatem większość tytułów w wyniku ostatniej ewaluacji ministerialnej otrzymała 20 punktów.

Redakcje wskazywały różne zakresy tematów, najczęściej dziedziny nauk humanistycznych (33%), nauk społecznych (32%) i nauk inżynieryjno-technicznych (22%), co pozwala mówić o zróżnicowaniu reprezentowanych obszarów tematycznych.

Tabela 4.2. Reprezentowane dziedziny naukowe

Dziedzina	Liczba czasopism	% czasopism
Nauki humanistyczne	74	33
Nauki społeczne	72	32
Nauki inżynieryjno-techniczne	51	22
Nauki ścisłe i przyrodnicze	44	19
Nauki medyczne i nauki o zdrowiu	36	16
Nauki teologiczne	14	6
Nauki rolnicze	13	6
Sztuka	9	4

Ankietowane czasopisma reprezentują różne środowiska wydawnicze, zarówno ośrodki publiczne, jak i prywatne, publikujące treści zróżnicowane jakościowo i tematycznie. W badanej grupie

[2] Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 grudnia 2021 r. o zmianie i sprostowaniu komunikatu w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych.

znalazły się tytuły, które w wyniku ewaluacji MEiN otrzymały od 5 do 140 punktów. Dzięki temu – w naszym przekonaniu – możliwe jest przyjrzenie się ich funkcjonowaniu w cyfrowym świecie w kontekście komparatystycznym, biorąc pod uwagę wykorzystywane technologie, a także wdrażane unowocześnienia i rozwiązania, które ułatwiają dostęp do publikowanych treści szerokiemu gronu odbiorców i pracują na długotrwały sukces czasopisma, nieustannie umacniając jego pozycję.

4.2. STATYSTYKI WYDAŃ I FORMATÓW PUBLIKOWANIA

Jednym z czynników, który wpływa na sukces czasopisma we współczesnym cyfrowym świecie – tj. na widoczność w internecie, cytowalność, oraz skuteczność aplikacji do baz Scopus i Web of Science – jest liczba publikowanych artykułów, a także język publikacji, czyli odsetek tekstów publikowanych po angielsku, *lingua franca* współczesnej nauki.

W 2021 r. średnia liczba artykułów opublikowanych przez ankietowane czasopisma wynosiła 37, zaś mediana – 24. Warto podkreślić, że w kontekście wymogów baz indeksacyjnych, które za zadowalającą uznają liczbę ok. 15–20 tekstów naukowych rocznie, wskaźniki te są dość wysokie.

Tabela 4.3. Liczba publikowanych artykułów w 2021 r.

Liczba artykułów	Liczba czasopism	% czasopism
0–14	58	25
15–50	136	58
51–100	25	11
101–200	12	5
>200	2	1
SUMA	**233**	**100**

W przedziale 0–14 artykułów, a więc poniżej wymogów Scopusa i Web of Science, znajduje się 58 redakcji. W tej grupie dominują periodyki o profilu humanistycznym (30 tytułów). Większość z nich znalazła się na liście czasopism punktowanych MEiN. Trzydzieści cztery redakcje indeksowane są w bazach referencyjnych uznawanych przez ministerstwo, z czego 12 w Scopusie i/lub Web of Science. Co ciekawe, wśród czasopism indeksowanych przez te prestiżowe bazy można odnaleźć dwa tytuły nieuwzględnione w ostatnim wykazie ministerialnym.

Zdecydowana większość (136, 58%) ankietowanych stosuje rekomendacje Scopus i Web of Science, publikując od 15 do 50 artykułów rocznie. Aż 71 czasopism, które wdrożyło te zasady, jest indeksowanych w jednej lub obu bazach. Dominanta punktowa w tej grupie to 70 (45 redakcji). Czasopisma w niej się znajdujące reprezentują głównie nauki humanistyczne (33), inżynieryjno-techniczne (31) i społeczne (33).

Na publikowanie więcej niż 50 artykułów rocznie zdecydowało się 25 redakcji. W omawianych tytułach ukazało się od 51 do 100 artykułów. 16 czasopism z tej grupy znalazło się w bazach rekomendowanych przez MEiN, w tym 13 – w Scopusie i/lub Web of Science. Najwięcej periodyków oceniono na 40 punktów, trzy otrzymały aż 140 punktów. Najliczniej reprezentowane w tej grupie są nauki inżynieryjno-techniczne (9).

Czternaście redakcji zadeklarowało, że w 2021 r. przeprowadziło proces wydawniczy dla ponad 100 artykułów naukowych, z czego 12 czasopism wydało do 200 tekstów. W tej grupie dominują tytuły ocenione na 100 punktów. Połowa z nich zalicza się do dziedziny nauk medycznych, 75% czasopism indeksowanych jest w Scopusie i/lub Web of Science.

Wśród ankietowanych redakcji znaleźli się dwaj rekordziści, którzy w 2021 r. opublikowali przeszło 200 tekstów naukowych. Były to miesięczniki reprezentujące nauki medyczne i nauki ścisłe: jedno ocenione na 20, drugie na 70 punktów. Oba indeksowane są w Scopusie i/lub Web of Science. Można zatem przypuszczać, że duża liczba publikowanych artykułów nie wpływa na punktację MEiN, ale spełnienie tzw. kryteriów minimalnych Scopus i Web of Science (publikowanie przynajmniej 15 tekstów w ciągu roku) zwiększa szanse na włączenie do tych baz indeksacyjnych.

Tabela 4.4. Odsetek artykułów w języku angielskim

Odsetek artykułów	Liczba czasopism	% czasopism
0	30	13
1–49	65	28
51–99	23	10
100	114	49
SUMA	**232**	**100**

Prawie połowa ankietowanych redakcji (114) publikuje wszystkie artykuły w języku angielskim. Czasopisma te najczęściej oceniane były na 70 punktów. Niemal 3/4 (83) z nich to tytuły indekso-

wane w Scopusie i/lub Web of Science. Najliczniejszą grupę stanowią tu pisma z dziedziny nauk inżynieryjno-technicznych (28). 13% redakcji (30) w ogóle nie publikuje w języku angielskim, dominują wśród nich te ocenione na 20 punktów. Połowa to czasopisma humanistyczne, spośród nich zaś dwa indeksowane są w Scopusie i/lub Web of Science: „Studia z Prawa Wyznaniowego" (70 pkt, dziedzina nauk społecznych) oraz „Poradnik Językowy" (40 pkt, dziedzina nauk humanistycznych).

W ujęciu całościowym, 48% tytułów uwzględnionych w badaniu ankietowym to kwartalniki, 22% – roczniki, 21% – półroczniki i czasopisma publikujące trzy numery w roku, natomiast miesięczniki, dwumiesięczniki, open volume i czasopisma ukazujące się okazjonalnie stanowią niewielki procent rynku wydawniczego: odpowiednio 4%, 3%, 2% i 0%. Widać ponadto, że liczba artykułów może być zależna od częstotliwości ukazywania się periodyków – najwięcej tekstów publikują miesięczniki, dwumiesięczniki i kwartalniki.

Ciekawe w tym kontekście jest również publikowanie w systemie open volume, tj. deponowanie pojedynczych tekstów w repozytoriach i na platformach czasopism jeszcze przed zamknięciem całego zeszytu. Tylko cztery redakcje zadeklarowały stosowanie tego rozwiązania, które jest bardzo korzystne zarówno dla autorów, jak i samego czasopisma. Wydawnictwa stosujące publikowanie ciągłe artykułów utrzymują ruch na platformie przez cały rok. Wydłuża się wówczas okres funkcjonowania danego tekstu w obiegu naukowym, co może zwiększyć szanse na zdobycie czytelników i cytowań oraz uzyskanie lepszych wskaźników wpływu. Jednocześnie krótszy staje się czas od zgłoszenia do publikacji artykułu. Autorzy, którzy szybko odpowiadają na uwagi recenzenta i sprawnie weryfikują redakcję oraz korektę, nie muszą czekać na wydanie swojego tekstu do chwili, gdy zakończą się prace nad całym zeszytem.

Warto również zaznaczyć, że 80% czasopism, które wzięły udział w ankiecie, nie pobiera od autorów opłat za publikację. W gronie tych, które je inkasują, dominującymi dziedzinami są nauki medyczne i nauki o zdrowiu oraz nauki inżynieryjno-techniczne.

Najpopularniejszym formatem publikacji elektronicznych jest pdf (98% ankietowanych). Rzadko stosuje się dwa formaty, tj. pdf i html (8%). Niewiele treści ukazuje się w formatach: epub/mobi i innych (3%), pdf i xml (1%) oraz pdf, html i xml (1%).

Formaty elektroniczne, tj. html i xml, pozwalają na wyświetlanie treści artykułu bezpośrednio w każdej przeglądarce stron www, bez konieczności instalowania dodatkowych wtyczek i aplikacji. Ich layout jest dostosowany do potrzeb i wymogów edytorskich danego tytułu. Formaty te umożliwiają dodanie w treści artykułu aktywnych odsyłaczy i grafik, co wiąże tekst z innymi publikacjami internetowymi i zwiększa jego widoczność w sieci. Nowi czytelnicy mogą zaś przyczynić się do wzrostu cytowalności artykułu, autora i samego czasopisma. Mały odsetek wydawców publikujących w formatach html i xml jest zatem zaskakujący, zważywszy na udoskonalenia oferowane przez nowe technologie.

4.3. STATYSTYKI WYDAŃ W OPEN ACCESS (OA)

W dobie cyfryzacji i powszechnego dostępu do materiałów elektronicznych niezmiernie ważne staje się upowszechnianie dokumentów zawierających treści naukowe oraz edukacyjne za pomocą przeznaczonych do tego platform publikacyjnych, repozytoriów naukowych, blogów naukowych itp. Głównym założeniem Open Access jest popularyzacja i powszechny bezpłatny dostęp do treści naukowych i dydaktycznych, z poszanowaniem praw autorskich.

Aż 97% ankietowanych czasopism publikuje swoje materiały w otwartym dostępie. Periodykami, które nie stosują tego rozwiązania, są „Journal of Applied Analysis" (Walter de Gruyter & Co.), dwumiesięcznik „Acta Geophysica" (Instytut Geofizyki PAN / Polska Akademia Nauk), kwartalnik „Biocybernetics and Biomedical Engineering" (Elsevier), miesięcznik „Ochrona przed Korozją" (SIGMA-NOT) oraz miesięcznik „Elektronika – konstrukcje, technologie, zastosowania" (SIGMA-NOT). Są to czasopisma przypisane do dziedziny nauk inżynieryjno-technicznych oraz nauk ścisłych i przyrodniczych. Według wyników ankiety, wydawnictwa te (wraz z podległymi instytutami) nie publikują żadnych czasopism w Open Access, materiały są dostępne w modelu abonamentowym. Tylko jeden z pięciu wymienionych periodyków nie jest indeksowany w Scopusie i/lub Web of Science.

W kontekście wolnego dostępu niezwykle istotna pozostaje troska o prawa autorskie: niemal 70% czasopism korzysta z programów antyplagiatowych, takich jak Crossref Similarity Check (89), Plagiat.pl (42) bądź innych (32), natomiast 30% deklaruje, że nie sięga po takie rozwiązania. Zbyt późne wykrycie plagiatu może nieść za sobą nie tylko szkody wizerunkowe, ale także

konsekwencje prawne – dla autorów, afiliowanych instytucji oraz wydawców. Mimo ryzyka, rezygnuje się z takiej ochrony, m.in. z powodu opłat, które wiążą się z weryfikacją antyplagiatową. Programy wyszczególniają wszelkie podobieństwa do innych prac, także zgodne z prawem autorskim cytaty oraz odniesienia i źródła poprawnie zasygnalizowane w artykule. Konieczna jest zatem każdorazowa, indywidualna decyzja w sprawie oryginalności manuskryptu, co może budzić obawy redakcji, czy dodanie do procesu wydawniczego kolejnego etapu nie opóźni publikacji nowego zeszytu. Jak wynika z badania, większość czasopism (76%) planuje jednak wdrożenie systemu antyplagiatowego.

4.4. STAN WDROŻENIA I ZAKRES WYKORZYSTANIA PLATFORM DO PUBLIKOWANIA CZASOPISM

Z zebranych danych wynika, że zdecydowana większość ankietowanych czasopism (77%) korzysta ze specjalnych platform publikacyjnych, dostosowanych do aktualnych standardów naukowych publikacji elektronicznych. Narzędzia te wspomagają pracę redakcji, m.in. dzięki usprawnieniu komunikacji między zespołem redakcyjnym i autorami, a także recenzentami. Ułatwiają ponadto cyfrowy obieg dokumentów, począwszy od zgłoszenia artykułu, przez proces recenzyjny, korektę, aż do opublikowania zatwierdzonej wersji tekstu.

Nowoczesne rozwiązania technologiczne umożliwiają deponowanie i upowszechnianie treści naukowych z zachowaniem najwyższych standardów wydawniczych. Pozwalają na zwiększenie widoczności danego tytułu w wyszukiwarkach i bazach danych. Dzięki intuicyjnej obsłudze platformy, wyposażonej w wielojęzyczne menu, nawiązanie współpracy z autorami i recenzentami zagranicznymi staje się prostsze, co może przyczynić się do zwiększenia liczby zgłaszanych artykułów.

Redakcje ankietowanych czasopism korzystają najczęściej z narzędzi takich, jak Open Journal System (38%), Editorial Manager (11%), Editorial System (Bentus) (10%), rzadziej sięgają po Index Copernicus (8%), Sciendo (3%), Scholar One Manuscript (1%) czy narzędzia własne (4%).

Warto podkreślić, że wydawnictwa, które nie używają profesjonalnego oprogramowania, deklarują, że wersja elektroniczna każdego numeru ukazuje się na stronie internetowej czasopisma lub w repozytorium danej instytucji. Aż 40 spośród 53 tytułów planuje wdrożenie takiego rozwiązania.

Tabela 4.5. Narzędzia do zarządzania procesem wydawniczym czasopism

Nazwa narzędzia	Liczba czasopism	% czasopism
OJS	88	38
Nie dotyczy	**54**	**23**
Editorial Manager	25	11
Editorial System (Bentus)	23	10
IC	19	8
Narzędzia własne	10	4
Sciendo	7	3
Scholar One Manuscript	3	1
APCz	1	0,5
CEEOL	1	0,5
Edito	1	0,5
ICM	1	05
SUMA	**233**	**100**

Z ankiety wynika, że najczęściej wykorzystywaną funkcjonalnością spośród tych oferowanych przez profesjonalne oprogramowanie jest publikacja treści online. Większość z redakcji, które deponują teksty na profesjonalnych platformach, przeprowadza za ich pośrednictwem także proces recenzyjny i przyjmuje zgłoszenia manuskryptów. Systemy są także używane do rejestracji DOI lub innych identyfikatorów cyfrowych. Rzadziej przeprowadza się za ich pośrednictwem redakcję i korektę językową oraz weryfikację antyplagiatową (funkcjonalności te dostępne są m.in. w systemie OJS). Tylko połowa czasopism udostępniania metadane za pomocą otwartych protokołów. Niewiele redakcji korzysta z opcji dotyczących promocji (również w kontekście mediów społecznościowych) i sprzedaży (zarówno wersji elektronicznej, jak i tradycyjnej).

Spośród funkcjonalności, których – według redakcji – brakuje w tego rodzaju narzędziach, najczęściej wymieniane są: weryfikacja antyplagiatowa (również w języku angielskim), integracja z mediami społecznościowymi i promocja (w tym newsletter), udostępnianie metadanych czy połączenie z głównymi bazami indeksacyjnymi, takimi jak Scopus i Web of Science.

Z przytoczonych danych wynika, że większość czasopism korzysta ze specjalistycznych narzędzi do zarządzania procesem wydawniczym, które są niezbędne w sprawnej i jak najbardziej efektywnej działalności publikacyjnej. Platformy najczęściej wykorzystuje się do prowadzenia i archiwizowania poszczególnych etapów procesu redakcyjnego – od przesłania manuskryptu, przez recenzję naukową, po publikację i przesyłanie metadanych do kolejnych baz i serwisów indeksacyjnych.

Tabela 4.6. Zakres czynności realizowanych na platformach do zarządzania procesem wydawniczym

Nazwa czynności	Liczba czasopism
Publikacja	171
Recenzja	166
Zgłoszenie manuskryptu	164
Rejestracja DOI lub innych identyfikatorów cyfrowych	155
Redakcja/korekta	125
Weryfikacja antyplagiatowa	108
Udostępnienie metadanych za pomocą otwartych protokołów	101
Promocja: wysyłka newsletterów	59
Promocja: integracja z mediami społecznościowymi	30
Sprzedaż (dystrybucja wersji elektronicznej)	25
Żadne z wymienionych	20
Promocja: RSS	18
Sprzedaż (tradycyjna)	16
Inne	11

4.5. ORGANIZACJA PROCESU WYDAWNICZEGO POD KĄTEM PUBLIKOWANIA CYFROWEGO

1) Aplikowanie do specjalistycznych baz treści naukowych

Bardzo ważnym aspektem funkcjonowania czasopism naukowych i umacniania ich pozycji na rynku wydawniczym jest indeksacja w prestiżowych bazach. To one w dużym stopniu wpływają na widoczność periodyku w internecie, przyczyniając się tym samym do zwiększania cytowalności poszczególnych artykułów i autorów oraz tworzenia nowych możliwości współpracy, przede wszystkim z renomowanymi ośrodkami zagranicznymi. Nierzadko bazy stawiają czasopismom wysokie wymagania, które należy spełnić, by móc z powodzeniem do nich aplikować. Warto jednak podjąć ten trud, gdyż może przynieść on wiele korzyści.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, najpopularniejszą bazą gromadzącą dane czasopism jest Index Copernicus, w którym znalazło się 85% ankietowanych periodyków (198). Blisko połowa odpowiedzi wskazywała też na takie bazy, jak EBSCO, Biblioteka Nauki, Directory of Open Access Journals (DOAJ) oraz ERIH+. Widoczność w serwisach indeksacyjnych i bibliograficznych może wywrzeć pozytywny wpływ na liczbę tekstów zgłaszanych do publikacji oraz zainteresować tytułem uznane autorytety naukowe: autorów i recenzentów.

Przynależność do baz Scopus i Web of Science stanowi jedno z kryteriów oceny czasopisma przez MEiN. Periodyki indeksowane w tych serwisach mogą liczyć nie tylko na podniesienie punktacji, ale potencjalnie także na zwiększenie liczby cytowań publikowanych artykułów. Ponadto tytuły znajdujące się na listach poddawane są regularnej ewaluacji: dla każdego tytułu wylicza się wskaźniki wpływu, tj. CiteScore, SJR (SCImago Journal Rank), SNIP (Source-Normalized Impact per Paper), opracowywane na podstawie danych ze Scopusa. Web of Science publikuje statystyki dotyczące czasopism w Journals Citations Report oraz wylicza Journal Impact Factor.

Zaskakujący niewielki jest odsetek redakcji zainteresowanych bazami takimi, jak Arianta lub Sherpa Romeo, które nieodpłatnie rejestrują i udostępniają informacje o polskich czasopismach elektronicznych. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać w braku wiedzy na temat korzyści płynących z upowszechniania treści naukowych w tego typu serwisach. Kryteria przyjęcia nie są tam tak restrykcyjne, jak w przypadku Scopusa i Web of Science.

Tabela 4.7. Indeksowanie czasopism w bazach

Nazwa bazy	Liczba czasopism
Index Copernicus	198
EBSCO	120
Biblioteka Nauki	108
Directory of Open Access Journals (DOAJ)	102
ERIH+	100
Scopus	96
Arianta	72
Central and Eastern European Library (CEEOL)	66
Web of Science: Emerging Sources Citation Index	45
Web of Science: Core Collection (indeksy główne)	33
Sherpa Romeo	24

Większość redakcji, planując zgłaszanie tytułu do kolejnych serwisów bibliograficznych i indeksacyjnych, uwzględnia w swoich działaniach rekomendacje MEiN. Aż 94 czasopisma zamierzają podjąć próbę dołączenia do bazy Scopus, zaś 63 – do Web of Science. Znacznie mniej ankietowanych jest zainteresowanych aplikacją do baz, które – choć rozpoznawalne i cenione w środowisku naukowym – nie są uwzględniane w procesie ewaluacji ministerialnej: DOAJ, Biblioteka Nauki, Sherpa Romeo, EBSCO czy ERIH+.

Tabela 4.8. Planowane aplikacje do baz

Nazwa bazy	Liczba czasopism
Scopus	94
Web of Science: Emerging Sources Citation Index	63
Web of Science: indeksy główne	63
Nie dotyczy	**46**
Directory of Open Access Journals (DOAJ)	33
Biblioteka Nauki	28
Sherpa Romeo	26
EBSCO	16
Central and Eastern European Library (CEEOL)	15
ERIH+	14
Index Copernicus	12

W ankiecie uwzględniono także dane dotyczące Google Scholar – darmowej specjalistycznej wyszukiwarki tekstów naukowych. Zgodnie z odpowiedziami redakcji, artykuły z 80% czasopism są możliwe do znalezienia przez Google Scholar. Przeszukanie zawartości tej bazy danych wykazało jednak, że zarchiwizowano w niej znacznie więcej artykułów, niż zadeklarowano w ankiecie – znajdują się tam niemal wszystkie polskie czasopisma naukowe. To pozytywna informacja, zwłaszcza dla tytułów, które nie są jeszcze indeksowane w Scopus i Web of Science. Z Google Scholar można bowiem pobrać wiele cennych danych bibliometrycznych (liczba cytowań czasopisma, cytowania pojedynczych artykułów, średnia liczba cytowań dla wybranego artykułu lub rocznika oraz wskaźniki takie, jak indeks Hirscha i g-index).

2) Kanały komunikacji cyfrowej, rodzaj używanych metadanych

Nie mniej istotne niż treść artykułu naukowego są metadane, którymi powinna być opatrzona każda publikacja elektroniczna. Poprawnie przygotowane, pozwalają na łatwe wyszukanie tekstu w liczących tysiące rekordów bazach indeksacyjnych i bibliograficznych. Na metadane składają się: tytuł artykułu, słowa kluczowe, abstrakt, bibliografia referencyjna, afiliacje i profile autorów w ORCID, Scopus lub Web of Science, informacje o finansowaniu badań, wreszcie identyfikatory cyfrowe artykułów.

Wyniki ankiety wskazują, że w artykułach nie zawsze zamieszczany jest komplet wymienionych wyżej metadanych. Niemal wszyscy respondenci (227) publikują afiliacje autorów, ale tylko 168 wymaga od badaczy wykazania ORCID, rejestrującego dorobek naukowy. Ponad 94% redakcji opatruje teksty w słowa kluczowe i streszczenia w języku artykułu, jednakże anglojęzyczne

warianty tych danych są uwzględniane wyłącznie przez 64% ankietowanych. 40% czasopism deklaruje, że nie transliteruje metadanych zapisanych w innych alfabetach na alfabet łaciński – co zaskakujące, są wśród nich tytuły indeksowane w bazie Scopus.

Publikacja angielskich wersji abstraktów, słów kluczowych i tytułów oraz bibliografii zapisanej w alfabecie łacińskim to warunki minimalne stawiane przez bazy indeksacyjne (m.in. Scopus i Web of Science). Niespełnienie tych kryteriów w większości przypadków dyskwalifikuje czasopismo już na pierwszym etapie ewaluacji. Może zatem zaskakiwać, że ok. połowa ankietowanych redakcji nie uwzględnia wymienionych metadanych w wymogach edytorskich.

Do dobrych praktyk wydawniczych należy również publikowanie terminów zgłoszenia manuskryptu, zakończenia recenzji i akceptacji artykułu. Wprowadziło je 116 redakcji.

Wyniki ankiety pokazały ponadto, że to raczej autorzy (w mniejszym stopniu zaś redakcje) dbają o dołączanie ww. metadanych, co może świadczyć o tym, że badacze stają się coraz bardziej świadomi zależności panujących na rynku wydawniczym i korzyści, jakie płyną z upowszechniania dorobku naukowego. Z drugiej strony – niewykluczone, że to właśnie redakcje prowadzą politykę edukowania autorów, prosząc o uzupełnienie metadanych, w ostateczności zaś robią to same, mając na względzie dobro periodyku, a nie tylko poszczególnych jednostek.

Tabela 4.9. Zakres metadanych opracowywanych przez redakcje

Metadane opracowywane przez redakcje	Liczba czasopism
Afiliacja	92
Streszczenie w języku publikacji	90
Streszczenie w języku angielskim (jeśli nie jest językiem publikacji)	89
Słowa kluczowe w języku angielskim (jeśli nie jest językiem publikacji)	89
Słowa kluczowe w języku publikacji	87
ORCID	82
Kody BIC/BISAC	17

3) Identyfikatory cyfrowe używane w procesie rozpowszechniania cyfrowego

W procesie rozpowszechniania dokumentów elektronicznych niezwykle istotne są identyfikatory cyfrowe. Znacząco ułatwiają one wyszukiwanie obiektów własności intelektualnej w sieci.

W kontekście czasopism naukowych jednym z ważniejszych elementów identyfikacji cyfrowej wybranego tytułu jest Digital Object Identifier (DOI). W odróżnieniu od identyfikatorów URL, nie zależy on od fizycznej lokalizacji dokumentu, ale jest do niego na stałe przypisany. Oznacza to, że znając numer DOI publikacji można, poprzez wyszukiwarki naukowych baz danych, znaleźć miejsce w internecie, z którego aktualnie da się pobrać ten artykuł. Z ankiety wynika, że aż 214 czasopism nadaje artykułom unikalny identyfikator DOI.

Warto uwzględniać DOI w poszczególnych rekordach bibliografii referencyjnej, pozwoli to bowiem powiązać artykuł z cytowanymi przez niego tekstami zarejestrowanymi w bazie Crossref. Na razie jedynie 61% periodyków wprowadziło takie udoskonalenia.

Nie zawsze można jednoznacznie zweryfikować tożsamość i dorobek naukowy badaczy wyłącznie za pomocą ich personaliów. Powodami mogą być: powtarzalność imion i nazwisk, zmiana nazwiska wskutek zawarcia małżeństwa, różnice w zapisie wynikające z zasad transkrypcji z alfabetów innych niż łaciński, obecność lub brak znaków diakrytycznych w danym języku czy też błędy typograficzne. Rozwiązaniem tego problemu może stać się uwzględnianie w artykułach unikalnych identyfikatorów cyfrowych autorów i współautorów publikacji naukowych, jak np. ORCID. Z takiego rozwiązania korzysta 181 ankietowanych redakcji naukowych.

Tylko 64% redakcji publikujących czasopisma naukowe w wersji elektronicznej zadeklarowało, że do ich tytułu przypisany jest numer e-ISSN.

4) Indeksacja, analiza wskaźników cytowalności, analiza wskaźników czytelnictwa, inne

Indeksacja w prestiżowych bazach, takich jak Scopus czy Web of Science, jest obecnie kluczowa dla rozwoju czasopism naukowych. Pozytywnie wpływa na postrzeganie danego tytułu przez środowisko, co może przekładać się na większą liczbę osób czytających i cytujących teksty publikowane w danym periodyku. Obie bazy tworzą własne narzędzia mierzące cytowania na podstawie zgromadzonych przez siebie danych. Zgodnie z wynikami ankiety, redakcje wykorzystują je, planując strategie rozwoju czasopism: 58 odpowiadających korzysta ze wskaźnika CiteScore, 55 – ze SCImago Journal Rank, 57 – z tych obliczanych przez Web of Science. 101 redakcji wykorzystuje dane o cytowaniach Scopusa. Oznacza to, że tylko pięć redakcji, które jeszcze nie dostały się do bazy, monitoruje liczbę cytowań swojego czasopisma w tytułach już tam zaindeksowanych.

Liczba cytowanych dokumentów jest brana pod uwagę przez komisję selekcjonującą tytuły ubiegające się o włączenie do Scopusa.

Redakcje tworzą również raporty i analizy wpływu w oparciu o informacje znajdujące się w Google Scholar (118 odpowiedzi) i Crossref (60 odpowiedzi).

Co ciekawe, aż 18% czasopism naukowych (a więc podlegających ocenie MEiN) deklaruje, że ten aspekt działalności ich nie dotyczy. Jednak spośród 43 ankietowanych, którzy nie uwzględniają wskaźników wpływu w strategiach rozwoju, aż 31 zdaje się przykładać dużą wagę do tworzenia tożsamości cyfrowej. Z odpowiedzi wynika, że rekomendują one autorom uzupełnienie profilu w Google Scholar i ORCID, udostępnianie artykułów w serwisach takich, jak ResearchGate oraz Academia.edu, przygotowanie kompletu metadanych opracowanych zgodnie z zasadami akademickiego SEO czy też, paradoksalnie, analizę wskaźników cytowalności.

Tabela 4.10. Narzędzia stosowane do weryfikacji cytowalności

Nazwa narzędzia	Liczba czasopism
Google Scholar	118
Scopus	101
Crossref	60
CiteScore	58
Web of Science	57
SCImago Journal Rank	55
Nie dotyczy	**43**
Publish or Perish	32

Kolejną metodę pozwalającą na mierzenie wpływu czasopisma na środowisko naukowe stanowi analiza wskaźników czytelnictwa. Najczęściej sprawdzana jest liczba pobrań pliku pdf (139), następnie liczba odsłon abstraktu (91). Rzadziej wykorzystywane są narzędzia oferowane przez PlumX (9) lub Altmetrics (1). 26 redakcji korzysta z innych, niesprecyzowanych rozwiązań. Aż 82 czasopisma nie wykorzystują żadnego rodzaju narzędzi analitycznych, mimo że 64 redakcje deklarują promowanie treści naukowych poprzez kanały popularyzacji publikowanych artykułów, tj. media społecznościowe i tradycyjne, konferencje, spotkania autorskie i newsletter. Wydaje się zatem zaskakujące, że skuteczność tych działań nie jest mierzona i kontrolowana.

5) Publikowanie online

Na upowszechnianie artykułów wpływ mogą mieć również coraz bardziej powszechne schematy publikowania online, tj. *preprint* (występuje także pod nazwą *ahead of print*), *early view* i *online first*. Pojedyncze teksty deponowane są na platformach i repozytoriach jeszcze przed zebraniem wszystkich artykułów i zamknięciem całego numeru – co nie wyklucza publikowania równoległej wersji papierowej. Teksty zostają wówczas opatrzone unikalnymi identyfikatorami cyfrowymi, co pozwala na ich cytowanie i obserwowanie do czasu publikacji docelowego zeszytu.

Jak wynika z ankiety, mimo wielu korzyści, jakie niosą ze sobą nowe formy upowszechniania artykułów online, tylko 16% czasopism korzysta z preprintów, zaś 33% – z *early view*. Być może przyczynę stanowi tu brak odpowiedniego wyeksponowania na rynku wydawniczym i wśród redakcji zalet wymienionych rozwiązań.

6) Kanały rozpowszechniania cyfrowego i działania promocyjne

Większość artykułów naukowych jest publikowana w formie papierowej i elektronicznej. Najczęściej redakcje deponują numery w repozytorium instytucjonalnym (157), rzadziej w repozytorium poza rodzimą instytucją, np. tematycznym (59), lub w specjalistycznych serwisach, takich jak Academia.edu czy Researchgate (48).

Jeśli chodzi o działania promocyjne mające na celu rozpowszechnianie i popularyzację treści naukowych, zdecydowana większość ankietowanych wykorzystuje media społecznościowe (139, ok. 60%). Część redakcji promuje czasopisma podczas spotkań autorskich (28) i poprzez kontakt z mediami (24). Łączność z odbiorcami utrzymuje się za pośrednictwem takich portali, jak Facebook, Instagram czy Twitter, a o pojawieniu się nowego numeru informuje wysyłany cyklicznie newsletter.

Wydaje się zatem, że wydawcy łączą nowoczesne i tradycyjne formy promocji. Choć najpopularniejszymi kanałami promocyjnymi stały się nowe media, wciąż organizuje się konferencje naukowe i spotkania autorskie, na które zapraszani są przedstawiciele mediów tradycyjnych.

4.6. DALSZE PLANY ROZWOJOWE REDAKCJI I METODY ICH FINANSOWANIA

Badanie ankietowe miało również na celu rozpoznanie strategii rozwojowych przygotowywanych przez redakcje czasopism. Dla respondentów najistotniejsze wydaje się wdrożenie Open Journal System i wykorzystanie wszystkich rozwiązań oferowanych przez to oprogramowanie w pracy redakcyjnej. Zauważalna jest też konieczność wprowadzenia systemowej kontroli antyplagiatowej. Redakcje uwzględniają w strategiach rozwoju aplikacje do baz indeksacyjnych, zwłaszcza tych wymienionych w rozporządzeniu MEiN (Scopus, Web of Science, ERIH+). Planuje się także zintensyfikowanie działań promocyjnych za pośrednictwem mediów społecznościowych (Facebook, Instagram, Twitter).

Nie wszystkie czasopisma zamierzają wprowadzić rozwiązania dotyczące publikowania elektronicznego, tj. deponowanie artykułów w schemacie *online first*, wdrożenie formatów innych niż pdf oraz zamieszczanie identyfikatorów cyfrowych w artykułach. W strategiach rozwoju rzadziej uwzględnia się digitalizację archiwalnych numerów i upowszechnianie ich za pomocą repozytoriów. Mniej istotne dla ankietowanych wydaje się podnoszenie prestiżu czasopism poprzez współpracę z zagranicznymi autorami i recenzentami, a także podniesienie jakości tekstów publikowanych w języku angielskim dzięki zatrudnieniu proofreadera.

Kilka redakcji planuje zrezygnować z druku egzemplarzy papierowych i skupić się wyłącznie na rozwoju elektronicznej wersji czasopisma. Może to świadczyć o coraz większym znaczeniu publikowania w otwartym dostępie i korzyściach, jakie płyną z rozpowszechniania tekstów naukowych w internecie.

Jeśli chodzi o źródła finansowania planowanych zmian, najwięcej redakcji planuje skorzystać ze środków własnych wydawnictwa (102) oraz programów MEiN (88). Udoskonalenia będą opłacane przede wszystkim ze środków publicznych (m.in. subwencji i grantów ministerialnych, programów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowego Centrum Nauki), a także programów wewnętrznych uczelni. Co ciekawe, aż 54 odpowiadających (23%) uznało, że zagadnienie to ich nie dotyczy, mimo że blisko 32% z nich planuje wdrożenie wielu zmian rozwojowych w funkcjonowaniu periodyku.

Tabela 4.11. Źródła finansowania planowanych zmian

Źródła finansowania planowych zmian	Liczba czasopism
Środki własne wydawnictwa	102
Programy Ministerstwa Edukacji i Nauki, np. Rozwój Czasopism Naukowych	88
Nie dotyczy	**54**
Subwencja ministerialna	51
Programy wewnętrzne uczelni	43
Inne	14
Programy NCN	10
Granty na rozwój infrastruktury, np. z programu POWER	8
Programy Narodowego Centrum Badań i Rozwoju	8
Programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego	7

Redakcje podkreślają jednocześnie, że gremia oceniające poszczególne tytuły, m.in. w celu przyznania dotacji oraz wsparcia finansowego, nierzadko nie zdają sobie sprawy ze znaczenia renomowanych czasopism niszowych, znanych głównie w kraju. Generuje to wiele problemów nie tylko podczas tworzenia kryteriów centralnego finansowania. Tytuły te nie mają szans na włączenie do wykazu czasopism punktowanych ze względu na kryterium indeksowania w bazach Scopus i Web of Science, które raczej nie akceptują periodyków zrzeszających znawców tylko z jednego obszaru geograficznego.

Kolejne trudności w rozwoju może powodować wydany przez władze uczelni technicznych zakaz, dotyczący publikowania w czasopismach innych niż zagraniczne (min. 100 pkt). W jego efekcie polskie tytuły z zakresu nauk technicznych mają problem ze zgromadzeniem materiału do poszczególnych numerów. W takiej sytuacji niełatwe jest także utworzenie grona stałych współpracowników, zarówno autorów, jak i recenzentów. Zakaz nie tylko negatywnie wpływa na prestiż tytułów od lat funkcjonujących na rynku wydawniczym, ale również generuje opóźnienia spowodowane brakiem wartościowych tekstów. Czasopisma stają na straconej pozycji: mają mniejsze szanse na przyjęcie do renomowanych baz indeksacyjnych czy podniesienie punktacji MEiN, a tym samym na dalszy rozwój.

4.7. PODSUMOWANIE

Wyniki ankiety pokazują, że redakcje czasopism naukowych starają się sprostać wyzwaniom, jakie stawia obecnie świat komunikacji cyfrowej. Świadome są wymogów instytucji finansujących publikacje pojawiające się na rynku wydawniczym, a także nierzadko autorów, którzy pragną przedstawić oryginalne wyniki badań na łamach prestiżowych periodyków.

Redakcje starają się wyszukiwać i wprowadzać rozwiązania umożliwiające funkcjonowanie tytułów w internecie, stale zwiększając ich widoczność. Choć wdrożenie niektórych narzędzi wiąże się z dodatkowymi kosztami i większym nakładem pracy, stanowią one inwestycję, która pozwala na rozwój, a tym samym utrzymanie zainteresowania danym tytułem w zmieniających się realiach cyfrowej rzeczywistości.

W strategiach rozwoju czasopism naukowych najczęściej uwzględniane są udoskonalenia premiowane przez Ministerstwo Edukacji i Nauki:

- minimalna liczba artykułów publikowanych w numerze jest dostosowywana do rekomendacji baz indeksacyjnych wymienionych w rozporządzeniu MEiN;
- co roku zwiększa się liczba artykułów publikowanych w języku angielskim – *lingua franca* współczesnej nauki;
- uniwersalność publikacji anglojęzycznych sprawia, że czasopisma coraz częściej współpracują z badaczami zagranicznymi afiliowanymi w prestiżowych ośrodkach naukowych;
- niemal wszystkie polskie czasopisma naukowe uwalniają treści do Open Access bez opłat i embarga czasowego, zgodnie z zaleceniami Koalicji S;
- treści rozpowszechniane są przez międzynarodowe bazy indeksacyjne, abstraktowe i pełnotekstowe;
- większość czasopism posługuje się unikalnymi identyfikatorami cyfrowymi artykułów (najczęściej DOI) oraz autorów (ORCID);
- coraz więcej wydawców używa specjalistycznego oprogramowania do prowadzenia procesu redakcyjnego i wydawniczego, najpopularniejszym jest Open Journal System;
- niemal 70% czasopism korzysta z programów antyplagiatowych, takich jak Crossref Similarity Check, Plagiat.pl bądź innych;
- najpopularniejszym formatem publikacji wciąż pozostaje pdf.

Ze względu na wskaźniki bibliometryczne czasopism i autorów promowanie określonych tytułów w środowisku naukowym jest niezwykle istotne – zwiększa to widoczność tekstu, a co za tym idzie, całego periodyku, instytucji wydawniczej i poszczególnych autorów. Cześć redakcji nie wdrożyła jednak jeszcze rozwiązań, które mogłyby zwiększyć skuteczność podejmowanych działań:

- wprowadzenie obok pdf nowego formatu publikacji: html;
- zintegrowanie platformy publikacyjnej z narzędziami mierzącymi zasięg i czytelnictwo tekstu, takimi jak PlumX lub Altmetrics;
- wdrożenie zasad edytorskich ułatwiających indeksowanie w bazach – przede wszystkim udostępnianie bibliografii referencyjnej zapisanej alfabetem łacińskim (transliteracja);
- wykorzystywanie mediów społecznościowych do promowania publikowanych treści;
- dbałość o poprawne metadane także w angielskiej wersji językowej, dodawanie ich do właściwości plików.

5. PODSUMOWANIE I WNIOSKI Z II OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI KWN PRZY KRASP: „WYDAWNICTWO NAUKOWE W XXI WIEKU – JAK TECHNOLOGIE CYFROWE ZMIENIAJĄ KOMUNIKACJĘ NAUKOWĄ"

5.1. CO WIEMY O OBECNEJ SYTUACJI W POLSCE? PODSUMOWANIE DANYCH Z ANKIETY PRZEPROWADZONEJ WŚRÓD WYDAWCÓW MONOGRAFII I CZASOPISM NAUKOWYCH W SIERPNIU 2022 ROKU

1) Monografie naukowe

Na podstawie wyników ankiety można stwierdzić, że polscy wydawcy monografii naukowych stoją przed poważnymi wyzwaniami, zaś cyfrowa transformacja treści monograficznych jest mniej zaawansowana niż w przypadku treści czasopism naukowych. Poczyniono zaledwie pierwsze kroki ku nowej rzeczywistości, tymczasem sukcesy publikacyjne w cyfrowym świecie, tj. uzyskiwanie wysokich wskaźników czytelnictwa, cytowalności, umiędzynarodowienia i indeksowania w ważnych bazach, nie będą możliwe bez profesjonalnych narzędzi do zarządzania procesami wydawniczymi i *know-how*. Wdrożenie odpowiednich platform publikacyjnych wymaga nakładów finansowych, zaplecza specjalistów – informatyków i osób znających specyfikę cyfrowych publikacji – oraz ciągłego podnoszenia kwalifikacji.

Opisany wyżej stan cyfryzacji treści zawartych w monografiach naukowych częściowo wynika z faktu, że liczba baz indeksujących monografie – w porównaniu z tymi, które prezentują informacje o czasopismach – jest bardzo mała. Brak analogicznych do czasopism szczegółowych

kryteriów oceny stanu przystosowania treści do szybkiej cyrkulacji czy opóźnienie, z jakim Koalicja S formułuje wymagania dotyczące monografii, wpływają na rozbieżności pomiędzy wydawnictwami monograficznymi a czasopismami naukowymi.

Wyniki ankiety dotyczącej stanu cyfryzacji monografii naukowych w Polsce w roku 2022 pozwalają na wskazanie kilku ogólnych prawidłowości:

- Elektroniczne formaty wydań ograniczone są do formatu pdf i układu książki kodeksowej, bez wyposażenia w narzędzia cyfrowe „otwierające" dla innych użytkowników i w treści w innych formatach, uzupełniających w stosunku do tekstu głównego.
- Zaledwie 16% wydawców publikuje metadane w standardzie rekomendowanym dla monografii przez bazę Scopus i Bibliotekę Narodową.
- Niemal połowa oficyn nie analizuje ani wskaźników cytowalności, ani czytelnictwa, a tym samym nie może oferować takich kompetencji swoim autorom.
- Poziom wdrożeń platform do publikowania elektronicznego pozostaje niski.
- Zauważalny jest deficyt inicjatyw dotyczących publikowania cyfrowych treści dydaktycznych (cyfrowych podręczników).
- Słabo wykorzystywane są elektroniczne narzędzia do kontroli antyplagiatowej.
- 1/3 wydawców nie planuje wprowadzenia zmian służących lepszemu funkcjonowaniu w cyfrowym świecie, głównie z powodu braku perspektyw finansowania.
- Struktura organizacyjna wydawnictw nie została dostosowana do nowych technologii pracy.
- Niewielki odsetek treści naukowych publikowany jest w języku angielskim, co ogranicza zakres umiędzynarodowienia polskich badań.

2) Czasopisma naukowe

Wyniki ankiety pokazują, że redakcje czasopism naukowych starają się sprostać wyzwaniom, jakie stawia obecnie świat komunikacji cyfrowej, wprowadzając rozwiązania umożliwiające funkcjonowanie tytułów w Internecie i stale zwiększając ich widoczność. Choć wdrożenie niektórych narzędzi wiąże się z dodatkowymi kosztami i większym nakładem pracy, stanowią one inwestycję pozwalającą na rozwój, a tym samym utrzymanie zainteresowania danym tytułem w zmieniających się realiach cyfrowej rzeczywistości.

W strategiach rozwoju czasopism naukowych najczęściej uwzględniane są udoskonalenia premiowane przez Ministerstwo Edukacji i Nauki:

- Znacząca część artykułów publikowanych w numerze jest dostosowywana do rekomendacji baz indeksacyjnych wymienionych w rozporządzeniu MEiN.
- Co roku zwiększa się liczba artykułów publikowanych w języku angielskim – *lingua franca* współczesnej nauki.
- Uniwersalność publikacji anglojęzycznych sprawia, że czasopisma coraz częściej współpracują z badaczami zagranicznymi afiliowanymi w prestiżowych ośrodkach naukowych.
- Niemal wszystkie polskie czasopisma naukowe uwalniają treści do Open Access bez opłat i embarga czasowego, zgodnie z zaleceniami Koalicji S.
- Treści rozpowszechniane są przez międzynarodowe bazy indeksacyjne, abstraktowe i pełnotekstowe.
- Większość czasopism posługuje się unikalnymi identyfikatorami cyfrowymi artykułów (najczęściej DOI) oraz autorów (ORCID).
- Coraz więcej wydawców używa specjalistycznego oprogramowania do prowadzenia procesu redakcyjnego i wydawniczego, najpopularniejszym jest Open Journal System.
- Niemal 70% czasopism korzysta z programów antyplagiatowych, takich jak Crossref Similarity Check, Plagiat.pl bądź innych.
- Najpopularniejszym formatem publikacji wciąż pozostaje pdf.

Zauważalna jest dbałość o promowanie określonych tytułów w środowisku naukowym – zwiększa to widoczność zarówno samego tekstu, jak również całego periodyku, instytucji wydawniczej i poszczególnych autorów. Cześć redakcji nie wdrożyła jednak jeszcze rozwiązań, które mogłyby zwiększyć skuteczność podejmowanych działań, jak np.:

- Wprowadzenie obok pdf nowego formatu publikacji: html.
- Zintegrowanie platformy publikacyjnej z narzędziami mierzącymi zasięg i czytelnictwo tekstu, takimi jak PlumX lub Altmetrics.
- Wdrożenie zasad edytorskich ułatwiających indeksowanie w bazach – przede wszystkim udostępnianie bibliografii referencyjnej zapisanej alfabetem łacińskim (transliteracja).

- Wykorzystywanie mediów społecznościowych do promowania publikowanych treści.
- Dbałość o poprawne metadane także w angielskiej wersji językowej, dodawanie ich do właściwości plików.

5.2. CYFROWA VS. PAPIEROWA MONOGRAFIA NAUKOWA

Monografie cyfrowe stanowią ok. 45% wszystkich wydawanych w Polsce monografii naukowych, dominuje wśród nich format pdf (92% wszystkich cyfrowych realizacji). Stwierdzono zgodnie, że jest to format niewystarczający, choć sama możliwość wydruku fragmentów tekstu do czytania bez użycia ekranów komputerowych czy urządzeń mobilnych w układzie książki kodeksowej pozostaje ważna i potrzebna. Statyczny, odwzorowujący stronę tradycyjnej książki format pdf wymaga jednak dodatkowego wyposażenia. Tekst główny jest tylko jednym z wielu koniecznych elementów składających się na monografię cyfrową. Potrzebne są również:

1. narzędzia ułatwiające kontekstowe przeszukiwanie i porównywanie treści badawczych;
2. treści pomocnicze w innych niż tekst formatach: audio, wideo, infografiki;
3. precyzyjny i adekwatny do treści głównej zapis metadanych.

Innymi słowy, monografia cyfrowa to uporządkowany zbiór danych badawczych, które powinny być otwarte i udostępnione naukowcom oraz całej społeczności w jak najkrótszym, uwzględniającym model finansowania, czasie, tak by mogły zostać wykorzystane w procesie dalszych badań. Osadzenie w środowisku cyfrowym i interoperacyjność danych stanowią niezbędne elementy dostosowujące tradycyjną wersję książki do wymagań nowoczesnej komunikacji naukowej. Ponadto technologia cyfrowa sprzyja szybkiemu wychwytywaniu autoplagiatów i autopowtórzeń jako zjawisk negatywnych, utrudniających szybkie przeszukiwanie danych.

Istnieje pilna potrzeba opracowania nowej definicji monografii cyfrowej uwzględniającej takie cechy, które umożliwiają wykorzystanie wszystkich treści monografii w cyfrowej komunikacji naukowej, z naciskiem na funkcję monografii jako źródła danych badawczych w procesie komunikacji. Ewaluacja osiągnięć naukowych badaczy i instytucji nauki powinna uwzględniać zdefiniowaną w ten sposób na nowo monografię naukową.

5.3. PUBLIKOWANIE NOWOCZESNYCH AKADEMICKICH PODRĘCZNIKÓW CYFROWYCH. PROBLEMY I PROPOZYCJE ROZWIĄZANIA

W trakcie dyskusji zidentyfikowano wiele problemów związanych z publikowaniem akademickich podręczników cyfrowych i sformułowano liczne postulaty.

1) Problemy

- Brak finansowania opracowań treści akademickich (innych niż wyniki badań) w formie podręcznika akademickiego skutkuje zanikiem tej formy prezentacji treści naukowych, przygotowywanych pod kątem procesu dydaktycznego. Taki stan rzeczy utrzymuje się od 2014 roku, kiedy to wstrzymany został ministerialny program dotacji do podręczników akademickich.
- Skutkiem wstrzymania dofinansowującego podręczniki programu MEiN jest brak aktualizacji prezentowanych treści dydaktycznych w wielu dyscyplinach naukowych. Jako przykład podane zostały socjologia i psychologia.
- Nie powstał od tego czasu system jakichkolwiek zachęt dla potencjalnych autorów i wydawców podręczników akademickich, np. w formie punktów przyznawanych podczas ewaluacji osiągnięć naukowych czy programów finansowania podręczników na wyższych uczelniach.
- Inwestowanie w centra e-learningu na uczelniach z całkowitym pominięciem etapu współpracy z wydawcami należy uznać za strukturalny błąd utrwalający opisany stan rzeczy, czyli niski stopień realizacji nowych innowacyjnych projektów.
- Nie została uporządkowana kwestia klasyfikacji treści przez wydawców jako dydaktycznych lub nie; nie określono, czym jest podręcznik akademicki, jaką pełni funkcję i kiedy może zostać jako taki zgłoszony do Biblioteki Narodowej. Wrażenie dużej produkcji treści zbliżonych do podręczników akademickich ma swoje źródło w zbyt szerokim definiowaniu przez wydawnictwa kręgu potencjalnych odbiorców.

2) Postulaty

- W myśleniu o strukturze i funkcji podręcznika akademickiego należy uwzględnić zmianę technologiczną: podręcznik nie może być już „treścią zamkniętą w pdf-ie", ale powinien stać się zestawem treści cyfrowych zróżnicowanych pod względem formatów,

dostępnych online i tworzonych od razu z przeznaczeniem na platformy komunikacji cyfrowej, a nie na półkę w księgarni czy bibliotece. Wydruk fragmentu w formie książki kodeksowej to tylko jedna z opcji użytkowania realizowana na specjalne życzenie.

- Podręcznik stanowi wynik pracy zespołów o złożonych kompetencjach, w tym Autora/Autorów. Trzeba to wziąć pod uwagę przy projektowaniu struktur organizacyjnych na wyższych uczelniach czy bezpośrednio w wydawnictwach.
- Konieczna jest zmiana procesu organizacji pracy nad podręcznikiem, uwzględnienie czynności wykonywanych przez zespół informatyczny, projektowania graficznego i tworzenia multimediów.
- Potrzebna jest modyfikacja sposobu finansowania wydawnictw/centrów pracy nad podręcznikiem, począwszy od autorów, na realizatorach treści multimedialnych, cyfrowych, graficznych etc. skończywszy. Finansowanie powinno mieć charakter długofalowy, być stałe i przewidywalne (przykład Centrum e-Learningu AGH w Krakowie).
- Podręczniki powinny być dostępne dla wszystkich, dzięki finansowaniu ze środków publicznych.

5.4. PROCES OTWIERANIA I UDOSTĘPNIANIA ZASOBÓW NAUKOWYCH: ORGANIZACJA I FINANSOWANIE

Szybki i szeroki dostęp do danych badawczych stanowi rekomendację i postulat formułowany przez światowe organizacje w ramach projektów: UNESCO Recommendation on Open Science, Horyzont Europa, European University Association/European Group for Organizational Studies, Science Europe. Otwarta nauka to taka metoda publikowania, która umożliwia szybki, szeroki i interaktywny dostęp do treści i danych badawczych, wynikający z publicznego charakteru środków przeznaczanych na badania. Niezbędnym narzędziem są tu krajowe i międzynarodowe cyfrowe bazy treści naukowych. Skrót zawierający podstawowe postulaty odnośnie do publikowanych treści to FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable). Kontrargument, który został sformułowany przez jednego z panelistów, dotyczył kwestii źródeł finansowania innowacyjnych narzędzi cyfrowych, takich jak np. nowoczesne platformy zbierania, przechowywania i udostępniania treści badawczych. Wymieniona została w tym kontekście platforma Elsevier Science Direct. Przykład wieloletnich prac projektowych i testowych nad tą platformą uświadamia problem barier inwestycyjnych związanych z wdrożeniem postulatów otwartej nauki i koniecznością

„transformacji relacji instytucji nauki z komercyjnym sektorem wydawniczym". W konsekwencji, realizacja postulatów musi być uzależniona od instytucjonalnego charakteru zarządzania strategiami otwierania nauki.

5.5. FINANSOWANIE CYFROWEJ TRANSFORMACJI PROCESÓW PUBLIKOWANIA NAUKOWEGO W POLSCE

System finansowania publikowania naukowego w Polsce cechują niestabilność, chaos, niepewność i doraźność. Taki stan rzeczy wymaga gruntownej reformy.

Najpoważniejszy problem dotyczy marnotrawienia środków inwestowanych w badania naukowe, które nie są w ogóle dostępne lub pozostają trudno dostępne ze względu na ich ogromne rozproszenie w bazach tematycznych i repozytoriach instytucjonalnych. Na obecnym etapie należy jak najszybciej uporządkować kwestie polityki zarządzania danymi naukowymi i wdrożyć ogólnokrajowe standardy. Trzeba również wypracować technologię swobodnego przepływu danych pomiędzy poszczególnymi repozytoriami treści oraz powołać ogólnokrajowe bazy polskich czasopism i monografii naukowych.

Wskazano ponadto na dwie inne pilne kwestie:

- Konieczne jest odtworzenie programu finansowania podręczników akademickich i udostępnienia ich do bezpłatnego użytku, z uwzględnieniem nowych cyfrowych technologii publikowania treści dydaktycznych.
- Stanowiące konsekwencję przyjętej listy punktowanych czasopism i wydawnictw naukowych praktyki kierowania środków publicznych na sfinansowanie wydań do instytucji zagranicznych (z uwagi na wyższą punktację tamtejszych, na ogół komercyjnych, podmiotów) należy uznać za niekorzystne dla polskiego rynku wydawniczego. To zagraniczne, a nie polskie podmioty uzyskują wówczas fundusze wspierające ich dalszy rozwój. W przypadku finansowania monografii barierą pozostają reguły wydatkowania środków publicznych, które nie pozwalają na transfer do polskich podmiotów komercyjnych.

5.6. PODMIOT STERUJĄCY STRATEGIĄ CYFRYZACJI KOMUNIKACJI NAUKOWEJ W POLSCE

W niniejszym podsumowaniu debat konferencyjnych ukazana została wielość i złożoność problemów cyfrowej transformacji publikowania naukowego/nauki w Polsce. Złożoność ta wynika z konieczności rozpatrywania wszystkich problemów i rozwiązań wielopłaszczyznowo, z uwzględnieniem kwestii technologicznych, politycznych, finansowych, prawnych, ewaluacyjnych, organizacyjnych czy psychologicznych, które dalece wykraczają poza kompetencje samych wydawców. Tymczasem wszystkie poruszane sprawy wymagają pilnego rozpatrzenia, tak by komunikacja naukowa w Polsce rozwijała się w skutecznym dialogu z krajowymi i międzynarodowymi instytucjami nauki.

Dlatego postulujemy rozwiązanie organizacyjne polegające na powołaniu centrum sterującego procesami cyfryzacji nauki, które odpowiadałoby zarówno za analizę i opracowanie długofalowej strategii we współpracy z MEiN, jak również za nadzorowanie i monitoring procesów wdrożeniowych. Ramy instytucjonalne tworzyć powinny rodzime podmioty doświadczone w tej dziedzinie, reprezentujące sektor nauki i publikowania naukowego, a także działające i aktywne w polskiej przestrzeni wydawniczej i naukowej organizacje międzynarodowe.

Jak wykazano w pierwszych pięciu punktach podsumowania, lista spraw, którymi takie centrum powinno się zająć, będzie długa i obejmie różnorodne zagadnienia z zakresu cyfryzacji publikowania naukowego jako metody nawiązania stałego dialogu polskiego środowiska naukowego ze środowiskiem międzynarodowym.

Opracowanie: zespół Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego
Agnieszka Kałowska-Majchrowicz, Katarzyna Smyczek,
Monika Borowczyk, Sylwia Mosińska, Ewa Bluszcz